

## **Magyar–szovjet írói kiegyezés francia közvetítéssel** Orosz levéltári iratok Vercors francia író 1957 eleji moszkvai megbeszéléseiről

Seres Attila\*

**Abstract** **Hungarian and Soviet Writers' Compromise on French Intervention. Russian Archival Documents on French Writer Vercors's Negotiations in Moscow in Early 1957.** The paper presents some newly found Russian archival sources on the political activity of famous French writer Vercors (Jean Marcel Bruller 1902–1991) towards the Hungarian revolution in 1956. All sources were written in Russian language and all of them are housed in Russian archives including the former archives of the Central Committee of the Soviet Communist Party. The documents are published in Hungarian translation. Vercors was invited to Moscow before the Hungarian revolution in 1956 and he managed to travel there in February–March 1957. Taking advantage of his authority among the Soviet intelligentsia, during his negotiations in Moscow he as a French writer of Hungarian Jewish descent tried to convince some of his Soviet colleagues about the necessity of an international writer's meeting with the participation of French, Soviet and Hungarian authors, aiming to reach a common standpoint about the Hungarian revolution.

**Key words** The Hungarian Revolution in 1956, Vercors (Jean Marcel Bruller 1902–1991), The Khrushchev Era (1953–1964), Soviet Literature of the 1950s, Hungarian Literature of the 1950s, French Left Wing Writers after WWII

### **Bevezető\*\***

A hazai történeti kutatások mára már szélesebb körben is lehetővé tették annak megismerését, hogy milyen válságjelek keletkeztek a nyugat-európai, francia, olasz, brit, skandináviai baloldali mozgalmakban és milyen törésvonalak alakultak ki a nyugati országok legerősebb és legnagyobb politikai és társadalmi befolyással rendelkező kommunista pártjaiban, elsősorban a Francia Kommunista Pártban és az Olasz Kommunista Pártban az 1956. évi magyarországi forradalom, és az azt vérbe fojtó szovjet intervenció hatására. A kérdés nem csak az, hogy a szovjet beavatkozás nyomán mi-

---

\* MTA Történettudományi Intézet  
Email: seres.attila75@gmail.com

\*\* A szerző ezúton szeretne köszönetet mondani Klenjánszky Saroltának és Kecskés D. Gusztávnak a forrásközlemény elkészítéséhez nyújtott önzetlen segítségükért.

lyen folyamatok játszódtak le az imént említett reprezentatív kommunista pártok tömegbázisában, a Szovjetunióval és annak „békepolitikájával” szemben kialakuló meghasonlás mily mértékben erodálta e pártok szervezeti struktúráját és mennyire befolyásolta azok súlyeloszlását a belpolitikai porondon. Fontos szempont az is, hogy a holdudvarukhoz tartozó, nem elhanyagolható társadalmi vonzerőt gyakorló értelmiségi réteg milyen eszmei-ideológiai transzformációkon esett át az események hatására, és mindez hogyan befolyásolta a párton belüli erőviszonyokat. Arra vonatkozóan, hogy hogyan reagált például a francia társadalom és politika teljes vertikuma, beleértve a kommunista pártot is a magyar forradalomra, illetve milyen reflexiók jellemezték a francia baloldali értelmiséget, elsősorban az írókat, általában véve a magyarországi eseményekkel, és azzal szoros összefüggésben az FKP álláspontjával kapcsolatban, a teljesség igénye nélkül Kecskés D. Gusztáv<sup>1</sup> és Klenjánszky Sarolta<sup>2</sup> egy-egy érzékletesen megírt monográfiáját, illetve tanulmányát szeretnénk kiemelni.

Az oroszországi levéltárakban végzett kutatásaink során az utóbbi kérdéskör, nevezetesen a francia írók körében a magyar forradalom elleni szovjet katonai intervenció kapcsán kialakuló, heves érzelmenyilvánításoktól és manifesztációktól sem mentes belső diskurzusra vonatkozóan bukkantunk néhány újabb forrásra. Megítélésünk szerint az alább közzétett levéltári iratok a probléma egy, mellékágnak egyáltalán nem tekinthető mozzanatára hívják fel a figyelmet. A dokumentumok főszereplője az 1940-es és 1950-es évek Franciaországának egyik közkedvelt írója, publicistája, a Vercors írói művésznéven alkotó, apai ágon magyarországi zsidó családból származó Jean Bruller (1902–1991). Nevét a még a háború idején, 1942-ben megjelent, *A tenger csendje* című elbeszélése tette később világszerte is ismertté. Eddig is köztudott volt, hogy Vercors tagja volt annak a francia írói csoportnak, amely a forradalom leverését közvetlenül követő napokban, november 8-án egy, a szovjet íróknak címzett nyilatkozatot tett közzé a France Observateur című lapban, amely elítélte a szovjet agressziót, sőt, egyike volt azoknak, akik ezt az állásfoglalást kezdeményezték.<sup>3</sup> Mindezek fényében figyelemre méltó, hogy 1957 februárjában–márciusában a Szovjetunióba utazhatott, ott hosszabb időt töltött, s módjában állt az irodalmi közélet legjelentősebb szereplőivel találkozni.

Az iratokat elolvasva kiderül, hogy Vercors több szovjet irodalmárnak külön-külön alkalmakkor, és egy közös eszmecserén is javaslatot tett arra, hogy valamely európai helyszínen, akár Budapesten, szervezzenek egy nem nyilvános találkozót szovjet, francia, magyar és esetleg más nyugat-európai, brit vagy olasz alkotók részvételével. A megbeszélés célja az lett volna, hogy az 1956. novemberi szovjet beavatkozás megítélésében a magyar és szovjet írók között kialakult, áthidalhatatlannak tűnő nézeteltéréseket nyugati közvetítéssel elsimítsák, valamiféle közös platformot hozzanak létre, és ezzel újra esélyt teremtsenek a két ország íróitársadalmi közötti párbeszéd megkezdésére.

Tekintettel arra, hogy Vercors 1957. évi moszkvai útjának történeti vizsgálata egy meglehetősen komplex problémakörhöz vezet el bennünket, amely mind a korabeli francia, mind a szovjet, mind a magyar irodalmi viszonyok alapos ismeretét feltételezi, mélyebb összefüggésekre és számos részletkérdésre egy közeljövőben megjelenő

<sup>1</sup> Kecskés D. Gusztáv: *Franciaország és a magyar forradalom, 1956*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2007. (História Könyvtár Monográfiák. 22.). 99–172. o.

<sup>2</sup> Klenjánszky Sarolta: *Kommunista irodalomszemlélet és irodalomdiplomácia a francia kapcsolatok tükrében, a Rákosi-korban*. *Múltunk*, 2009. 1. sz. 123–161. o.

<sup>3</sup> Ld.: *Contre l' intervention soviétique. France Observateur*, 1956. nov. 8. 4. o.

önálló tanulmányunkban szeretnénk rámutatni, jelen forrásközleményünk bevezetőjének szűkös keretei között mindössze egyetlen aspektus vázlat szerű bemutatására szorítkozhatunk. Röviden áttekintjük, hogy milyen szubjektív és objektív tényezők játszottak közre abban, hogy Vercors közvetítői szándéka meghíúsult, és az általa tervezett írótalálkozó végül nem jött létre sem Budapesten, sem más európai városban. Nem szabad említetlenül hagynunk a bevezetőben sem, hogy az alább közölt öt irat közül kettőt korábban már publikált Standeisky Éva, a kérdéssel kapcsolatban számos fontos mozzanatra felhívta a figyelmet,<sup>4</sup> s részben az ő írása is inspirált bennünket arra, hogy felkutassuk a téma további releváns dokumentumait az oroszországi levéltárakban.

Mindenekelőtt szükségesnek ítéljük aláhúzni, hogy Vercors 1957-ben nem először járt a Szovjetunióban. Első ízben 1953 decemberében, a nemzetközi kulturális kapcsolatok koordinálására hivatott állami szerv, a VOKSZ meghívására csaknem két hetet töltött a felesége kíséretében a kommunizmus mintaállamában.<sup>5</sup> Másodjára 1955 júniusában–júliusában tölthetett el másfél hónapot szovjet földön.<sup>6</sup> Mindezt azért látjuk fontosnak kiemelni, mert a két hosszabb tartózkodása során nyilván elég ideje jutott arra, hogy széleskörű kapcsolatokat alakítson ki a szovjet irodalmi élet reprezentánsaival, közülük többekkel, így Ilja Ehrenburggal, illetve a Szovjet Írószövetség vezető tisztviselőivel, Borisz Polevojjal és Konsztantyin Fegyinnel szorosabb emberi viszonyba is kerülhetett.

Vercors harmadik tervezett útja a Szovjetunióba eredetileg semmilyen korrelációban nem állt a magyarországi forradalmi történésekkel. A párizsi szovjet nagykövetség egy 1956. október 4-én kelt jelentéséből egyértelműen arra lehet következtetni, hogy Vercors-t addigra az illetékes szovjet szervek már meg is hívták, az invitáció indoka az volt, hogy a magának illusztrátorként is nevet szerző francia író kurátorként részt vehessen a kortárs francia reprodukciókat bemutató moszkvai művészeti kiállításon. A párizsi szovjet diplomáciai képviselőlet munkatársának látogatása azon a napon Vercors-nál csupán azt a célt szolgálta, hogy a kiállítással kapcsolatos részleteket megbeszéljék,<sup>7</sup> a francia író feleségének egy nem sokkal ezt követően kelt leveléből pedig kiderül az is, hogy a kiállítás megnyitóját eredetileg 1956 telének elejére tervezték.<sup>8</sup>

---

<sup>4</sup> Standeisky Éva: A Kreml csendje. Vercors a magyar írókért 1957-ben. In: *Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézetének Évkönyve. III.* Szerk.: Bak János et al. 1956-os Intézet, Budapest, 1994. 149–163. o.

<sup>5</sup> Erről a látogatásról fennmaradt a VOKSZ felelősének részletes beszámolója, amelynek több érdekes mozzanata közül egyet mindenképpen érdemes kiemelni. Vercors az alkotói hitvallásáról beszélve elmondta, hogy a progresszív francia íróknak kettős feladatnak kell megfelelniük: egyrészt hozzá kell járulniuk a munkásosztály öntudatának megemeléséhez, másrészt el kell érniük a burzsoázia szakadását azzal, hogy a maguk oldalára vonják az „erkölcsileg egészségesebb” részét. Hozzáfűzte ugyanakkor, hogy ő maga az első feladat végrehajtásában nem tud közreműködni, mivel nem ismeri a munkásságot, maga is burzsoá közegeből származik, ezért inkább a burzsoá olvasóra igyekszik hatni. Lidia Kiszlovának, a VOKSZ Elnöksége tagjának beszámolója Vercors 1953. dec. 5–17. közötti szovjetunióbeli útjáról. Moszkva, dátum nélkül. (1953. dec. 17. után). RGANI, f. 5, op. 28, gy. 103, l. 183–185.

<sup>6</sup> Rita Barisse levele Olga Grajevskajának. Faremoutiers, 1955. aug. 6. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 2652, l. 19–19ob.

<sup>7</sup> V. Ny. Okulov feljegyzése a Vercors-nál tett látogatásáról. Párizs, 1956. okt. 4. GARF, f. 5283, op. 16, gy. 537, l. 53.

<sup>8</sup> Rita Barisse levele Olga Grajevskajának. Faremoutiers, 1956. okt. 9. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 2721, l. 11–11ob.

A Magyarországon kibontakozó események miatt azonban fel kellett függeszteni a kiállítás szervezését. Ennek közvetlen oka a már említett, többek között Vercors által kezdeményezett nyilatkozat, amelyet 21 francia író tett közzé a France Observateur című lapban, melyben elítélték a november 4-i magyarországi szovjet katonai akciót. A francia író egy későbbi cikkében bevallotta, hogy a november 4-ét követő napokban sokáig úgy vélte, hogy nagyon hosszú időre el kell halasztani a kiállítást.<sup>9</sup> Nem kizárt, hogy Vercors eme nagyon határozott álláspontja Jean-Paul Sartre francia író egy nappal a november 8-i felhívás után, a L' Express című napilapban megjelent interjúja miatt finomodhatott fokozatosan. Sartre interjújának ugyanis kulcsmozzanata volt, hogy felhívta arra a francia értelmiségieket, hogy tiltakozásuk jeléül szakítsanak meg minden kapcsolatot a Szovjetunióval és szovjet partnereikkel. Vercors azonban később maga is akként interpretálta a nézeteit, hogy ő soha nem volt híve a párbeszéd megszakításának, csupán szeretett volna tisztán látni a Szovjetunió és szovjet íróársai álláspontját illetően.<sup>10</sup> Ennek a véleményének francia orgánumok mellett a Szovjet Írószövetség lapjában, a Lityerturnaja Gazetában is hangot adott, sőt, a december 18-án megjelent, Ehrenburgnak címzett nyílt levelében már lehetségesnek látta, hogy a közeljövőben a Szovjetunióba utazzon.<sup>11</sup> Vercors levelének közlését a lap szerkesztősége nyilván azért is tette lehetővé, mert korábban Ehrenburg is amellett szállt síkra, hogy a szovjet íróknak meg kell különböztetniük a francia íróársadalmon belül azokat, akik a Szovjetunióval való kapcsolatok megszakítása mellett szállnak síkra, azoktól, akiknek csupán eltér a véleménye a szovjet írókétól, de a párbeszéd fenntartását hangoztatják,<sup>12</sup> utalva itt a Vercors és Sartre nézőpontja közötti különbségre. Konsztantyin Szimonov költő is ugyanezzel indokolta azt, hogy a Szovjet Írószövetség támogatja, hogy a szovjet külügyi és konzuli szervek hagyják jóvá Vercors beutazóvízum iránti kérelmét: kifejtette, hogy a szovjet írók, a francia írók fellépése és elítélő nyilatkozatai miatt, nagyon érdekelték a Vercors-ral való személyes találkozásban és eszmecsereben.<sup>13</sup>

Az Orosz Föderáció Állami Levéltárában sikerült rábukkanunk Vercors 1957. február 15-től március 8-ig tartó szovjetunióbeli tartózkodásának a VOKSZ munkatársai által összeállított munkanaplójára, amely naponként és órányi pontossággal rögzíti a francia íróval folytatott munka menetét.<sup>14</sup> Ebből több apró részlet is felkeltette a figyelmünket. Ezek alapján az első következtetés, amit levonhatunk, hogy az írótalálkozó ötletével Vercors valóban nem lehetett könnyű helyzetben, Moszkvában tartózkodván, szovjet vendéglátói „birtokon belül” voltak, egységes platformot képviseltek, neki pedig egyedülként kellett volna kiállnia az ettől részben eltérő felfogása mellett.

<sup>9</sup> Vzaimnoje doverie – znacsityelnaja szila. Piszmo Verkora Ilje Erenburgu. *Lityerturnaja Gazeta*, 1956. dec. 18. 4. o.

<sup>10</sup> Erre ld. az 1. sz. iratot. Hozzá kell tennünk, hogy Vercors véleményének finomodásához az is hozzájárulhatott, hogy nov. 7-8. folyamán francia szélsőségesek támadásokat intéztek az FKP fővárosi és vidéki székházai, illetve kommunista aktivisták lakásai ellen (rablások, gyújtogatások). Ez az esemény lelkiismeret-furdalást keltett az éppen nov. 8-án megjelent petíció több aláírójában is. Volt olyan is, aki kérte a pártvezetést, hogy tegyék közzé a nyilatkozatát, amiben szolidaritást vállal velük.

<sup>11</sup> Ld. a 9. sz. lábjegyzetet.

<sup>12</sup> Ilja Erenburg: Piszmo v redakciju. *Lityerturnaja Gazeta*, 1956. dec. 1. 4. o.

<sup>13</sup> Konsztantyin Szimonov kérvénye V. A. Zorin külügyminiszter-helyetteshez. Moszkva, 1956. dec. 13. RGALI, f. 631, op. 43, gy. 133, l. 256.

<sup>14</sup> Ld.: GARF, f. 5283, op. 8, gy. 351, l. 29–32.

Véleményünk szerint a „vendég” némiképp egzisztenciális értelemben is „kiszolgáltatott” helyzetben lehetett. Vercors megélhetése, mint számos más alkotóé, a szépirodalmi műveik, publicisztikáik után járó honoráriumoktól, bevételektől függött. A már említett napló rögzíti, hogy a francia író munkaprogramjának része volt március 5-én a Szovjetunió Állami Bankjának (Goszbank) egyik fiókjában a szovjet lapokban megjelent publikációi után járó honorárium átvétele.<sup>15</sup> Fejtő Ferenc egy vele később készült interjúban említi meg, hogy a Szovjetunió és Franciaország között akkoriban nem létezett olyan államközi egyezmény, amely szabályozta volna a szerzői jogdíjak kifizetésének rendjét, s némi keserőséggel beszél arról, hogy az ún. „társutas” szerzők, mint Louis Aragon, Jean-Paul Sartre vagy éppen Vercors könyveit legalább 500.000 példányban adták ki a Szovjetunióban, s így az ebből befolyó bevételekből „több millió rubelt vághattak zsebre”.<sup>16</sup> Ha a szerzői jogdíjak és honoráriumok nagyságrendjeiben kételkedhetünk is, Fejtő megjegyzése jól illusztrálja, hogy adott esetben a Szovjetunió akár ily módon is honorálhatta és segíthette a számára szalonképes elveket valló, irodalmi publicisztikáik révén nemzetközi politikai kérdésekben a szovjet álláspontot alátámasztó nyugati alkotókat, és ez feszültséget jelentett a különböző szekértáborokhoz tartozó írók között. Vercors feleségének, Rita Barisse-nak nem sokkal a házaspár Szovjetunióba utazása előtt kelt leveléből szerezhetünk tudomást arról, hogy a honorárium átvétele kardinális kérdés volt számukra, ugyanis Moszkvából közvetlenül Indiába szerettek volna repülni, s az indiai út fedezetét jelentős mértékben a szovjet lapokban megjelent írások után járó bevételekből biztosították volna.<sup>17</sup> Ugyancsak Vercors egzisztenciális érdekeire világít rá az a programpont, melynek keretében, egy nappal a bankban történő látogatást megelőzően, a VOKSZ-ban megtekintették a *Leonardo da Vinci* című rövidfilmet, amelynek Vercors volt a forgatókönyvírója. A VOKSZ a zártkörű bemutató után arról értesítette a külföldi filmek forgalmazását koordináló filmipari vállalatot, a Szovexporthat, hogy Vercors felajánlotta megvételre a filmet. Az átirat szó szerinti megfogalmazásából ítélve, mely szerint Vercors „nagyon érdekelt” abban, hogy a nevéhez köthető alkotást a Szovjetunióban is forgalmazzák, arra lehet következtetni, hogy a francia író valósággal lobbizhatott a film megvásárlása mellett.<sup>18</sup> Végül még egy, talán szintén nem elhanyagolható mozzanat: Vercors 55. születésnapja éppen moszkvai tartózkodásának idejére esett, s ennek apropóján, február 26-án, a tiszteletére egy díszebédet szervezett a VOKSZ és a Szovjet Írószövetség, melyen szovjet részről a VOKSZ reprezentánsai mellett Ehrenburg és Polevoj jelent meg. Mivel a munkanapló tanúsága szerint, a március 7-i búcsúvacsorát megelőzően ez volt az egyetlen alkalom, melynek keretében Vercors Polevojjal találkozhatott,<sup>19</sup> előbbi ismételt felvetése a háromoldalú írókonferencia megszervezéséről nem négy szemközt hangzott el, hanem szélesebb körben, ráadásul a francia író szüle-

<sup>15</sup> Uo.

<sup>16</sup> „A második számú ellenség”. Fejtő Ferencsel beszélget Körösi Zsuzsa. *Beszélő*, 2000. 9–10. sz., 23. o. Fejtő az interjúban Aragon is a „társutasok” közé sorolja, noha ő tagja volt az FKP-nak, s ezzel nyíltan vállalta a párt melletti elkötelezettségét.

<sup>17</sup> Rita Barisse levele Olga Grajevskaja műfordítónak. Faremoutiers, 1957. jan. 8. RGALI, f. 631, op. 26, gy. 2750, l. 1–1ob.

<sup>18</sup> Lidia Kiszlovának, a VOKSZ Vezetősége tagjának átirata A. Ny. Davidovnak, a Szovexporthat elnökének. Moszkva, 1957. ápr. 29. RGALI, f. 5283, op. 16, gy. 542, l. 151.

<sup>19</sup> Ld. a 14. sz. lábjegyzetet.

tésnapja alkalmából szervezett ünnepségen,<sup>20</sup> ahol az ünnepelt jogán Vercors-nak nyilván illetett maximálisan diplomatikusan és óvatosan fogalmaznia annak érdekében, hogy ne legyen ünneprontó és ne sértse meg vendéglátóit.

Mint az látszik az Alekszandr Csakovszkijjal és Borisz Polevojjal folytatott beszélgetéseiről készült feljegyzésekből,<sup>21</sup> Vercors megértőbbnek és rugalmasabbnak mutatkozott a szovjet álláspont iránt. Csakovszkij azon megjegyzésére, hogy ezt a visszafogottságot nem tapasztalta korábbi nyilatkozataiban, Vercors a francia olvasói igényére hivatkozott, akik úgymond elvárták tőle a nagyon markáns és határozott állásfoglalást. Az írótalálkozót is olyan ötletként állítja be, mint amellyel a francia olvasóközönség előtt legitimálhatná moszkvai útját. A Csakovszkijjal folytatott beszélgetést maga a szovjet lapszerkesztő juttatta el gépiratban az SZKP Központi Bizottságához, melynek egyik titkára, a külügyminiszteri tisztségről pár héttel azelőtt leköszönő, tehát külpolitikai kérdésekben is jártas Dmitrij Sepilov március 5-i kézírásos záradéka egyértelmű utasításban tiltotta meg az írószövetség számára, hogy érvényt szerezzenek Vercors felvetésének.<sup>22</sup>

Ugyanakkor részben az általunk közölt iratokból is arra lehet következtetni, hogy a Központi Bizottságon belül ebben a kérdésben lehettek a kategorikus tiltás helyett inkább a további információszerezést, az átmeneti kivárást előtérbe helyező hangok. Március 7-én ugyanis, a Vercors házaspár elutazásának előestéjén, a szovjet írók egy búcsúvacsorát tartottak francia vendégeik részére, melyen szovjet részről Borisz Polevoj, Alekszej Szurkov, Konsztantyin Szimonov, Georgij Markov, Szergej Szmirnov és Vaszilij Akszajev vettek részt. Ezen közölték Vercors-ral, úgy döntöttek, hogy Alekszandr Csakovszkij Magyarországra utazik, ahol kapcsolatba lép magyar írókkal, és előzetesen felméri a helyzetet abból a célból, hogy mennyire reális egy ilyen, nem nyilvános, puhatolózó jellegű írói kerekasztal megszervezése.<sup>23</sup> Bizonyos, hogy Sepilov március 5-i elutasító álláspontjáról március 7-én estére az érintett szovjet íróknak értesülniük kellett, hiszen a záradék kész tényként utal arra, hogy a KB álláspontját egyértelműen – a vacsorán szintén jelen lévő – Szurkov tudomására hozták. Noha erre vonatkozóan egyelőre nem rendelkezünk írásos bizonyítékkal, feltételezhetjük, hogy az események hátterében a KB másik titkárával, Mihail Szuszlovval kiváló kapcsolatokat ápoló Csakovszkij állhatott, aki a KB-n belüli ügyviteli idő alatt elérhette, hogy a KB más szempontokat is magáévá tegyen, és a megfelelő előzetes helyzetfelmérést követően hozzanak végleges döntést a kérdésben. Ez pedig némi hangsúlyeltolódást jelentett a KB Sepilov nevével fémjelzett teljesen merev álláspontját illetően. Ahogy az a Vercors-ral folytatott beszélgetéséből kihámozható, Csakovszkij rendkívül szkeptikusan viszonyult francia partnere propozícióihoz, ugyanakkor az eszmecseréjük végén utóbbi konklúziói mégis arra sarkallták, hogy javaslatát az írószövetség vezető testületei elé vigye, s Vercors előtt expressis verbis nem is tett olyan utalást vagy kijelentést, amelyből előbbi arra következtethetett volna, hogy Csakovszkij teljesen lezártnak tekinti ezt a kérdést.<sup>24</sup>

Az események eme logikus láncolatába illeszkedik még a Szovjet Írószövetség két titkára, Alekszej Szurkov és Borisz Polevoj március 8-i, tehát Vercors elutazásának

<sup>20</sup> Ld. a 3. sz. iratot. Az irat pontos datálására is csak a már említett munkanapló alapján nyílt lehetőségünk.

<sup>21</sup> Ld. a 2–3. sz. iratokat.

<sup>22</sup> Ld. a 2. sz. iratot.

<sup>23</sup> Ld. a 4. sz. iratot.

<sup>24</sup> Ld. a 2. sz. iratot.

napján kelt előterjesztése az SZKP KB-nak, melyben kéri a legfőbb párt- és egyben állami döntéshozó szervet, hogy engedélyezzék Csakovszkij magyarországi útját, melynek célja a két ország íróársadalma közötti kapcsolatfelvétel. Vercors korábbi elképzeléseihez képest azonban fajsúlyos változást jelentett volna, hogy egyrészt a találkozó helyszínéül a két író Moszkvát jelölte meg, másrészt az előterjesztésben egy szó sem esik francia, brit vagy netán olasz írók bekapcsolódásáról és közreműködéséről. A fentebbi, a KB kiváráó álláspontjára vonatkozó feltételezésünket erősíti az is, hogy az előterjesztésre csak április 30-án került az SZKP KB Nemzetközi Osztálya egyik szektorvezetőjének záradéka, amely több tényező együttes figyelembevételével az ügyet ad acta le is zárta.<sup>25</sup> Noha innentől a legfelsőbb szintű döntéshozatal menete meglehetősen homályosnak tűnik, a legkézenfekvőbb forgatókönyv számunkra, hogy a KB magáévá tette az írószövetség javaslatát, de személyi változást eszközölt, és nem Csakovszkijra, hanem Jevgenyij Dolmatovszkij költőre hárult a feladat, hogy a „magyarországi missziót” teljesítse.

Dolmatovszkij hivatalosan a Lityeraturnaja Gazeta tudósítójaként áprilisban egy teljes hónapot töltött Magyarországon, ahonnan két jelentést is küldött Jurij Zsukovnak, a Minisztertanács Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Állami Bizottsága vezetőjének, illetve hazaérkezése után egy záró beszámolóban külön is összegezte a magyarországi tapasztalatait. Mivel ezeket a dokumentumokat korábban teljes terjedelemben közölte Babus Antal irodalomtörténész, aki részletesen feltárta Dolmatovszkij missziójának irodalompolitikai hátterét is, mindössze két megállapításra szeretnénk szorítkozni.<sup>26</sup> Először is ahhoz, hogy az igazán mérvadó, bűnvádi eljárás alatt nem lévő magyar írókkal szovjet társaik egyáltalán kontaktust teremthessenek, rá kellett venniük őket arra, hogy térjenek vissza a közéletbe a forradalom leverése után önként vállalt társadalmi passzivitásukból. Dolmatovszkij első és második jelentéséből plasztikusan érzékelhető, hogy a korabeli magyarországi zűrzavaros irodalompolitikai viszonyok, az írók letartóztatása, emigrálása, platformokba szerveződése stb. közepette számára már önmagában ez is túl távolinak tűnt, nemhogy egy közös szovjet–magyar egyeztetés ideája a szovjet fővárosban. A második tanulság, hogy Dolmatovszkijnak nem is annyira magyar íróársait, mint inkább a hivatalos állami szerveket, a magyar kultúrpolitikai vezetést kellett orientációs pontnak tekintenie. Az új magyar hatalom ellenvetése ugyanis eleve kérdésessé tehetett volna minden esetleges alkotói kapcsolatépítési szándékot. Csak magyarországi tartózkodásának utolsó harmadában, április 20-án sikerült találkoznia Kállai Gyula művelődésügyi miniszterrel, aki a moszkvai szovjet–magyar írótalálkozó gondolatával kapcsolatban kerek-perec kijelentette, hogy a korabeli viszonyok között annak lebonyolítását lehetetlennek látja. Dolmatovszkij ebben csak saját, az azt megelőző napokban szerzett benyomásait látta igazolni. Polevoj és Szurkov március 8-i előterjesztésére írt záradékában éppen erre, a hivatalos magyar – elutasító – politikai álláspontra hivatkozott a KB illetékes munkatársa is.<sup>27</sup> Az elmondottakat összegezve kijelenthetjük, hogy a magyarországi forradalmi eseményeket az írók szemszögéből tisztázó nemzetközi (magyar–szovjet–francia) értelmiségi konfe-

<sup>25</sup> Szurkov és Polevoj előterjesztése az SZKP KB-nak. Moszkva, 1957. márc. 8. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 479, l. 169.

<sup>26</sup> Babus Antal: „Ha tovább foglalkozunk a magyar írókkal, megbonthatjuk az összetartásukat”. Jevgenyij Dolmatovszkij 1957-es magyarországi jelentései. In: Babus Antal: *Árral szemben. Tanulmányok, esszék, kritikák*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2007. (Vízjel sorozat. Esszék, tanulmányok). 49–77. o.

<sup>27</sup> Ld. a 25. sz. lábjegyzetet.

rencia megszervezésében leginkább maguk az érintettek, azok, akik érdekében Vercors felemelte a hangját, tehát a magyar írók, nem lehettek partnerek. Vercors kezdeményezését a politikai konszolidációban, s ennek keretében a renitens írókkal szembeni példa statuálásában érdekelt kádári kormányzat határozottan elvetette, de a Kreml sem állt mellé egyértelműen.

Fejtő Ferenc a már idézett interjújában azon nézetének adott hangot, hogy az FKP-t, az OKP-val szemben nem az 1956. évi magyar forradalom roppantotta meg igazán, hanem az 1968. évi prágai tavasz. Az tény – állítása szerint –, hogy a korábban az FKP-t kiszolgáló értelmiségiek, a Szovjetunóban hívő „útitársak” ekkor kezdtek el elpártolni a kommunista oldaltól, „elkezdtek gondolkodni és tisztábban látni”. A magyarországi eseményekkel kapcsolatos hivatalos szovjet verzió azonban, amelyet az FKP is magáévá tett, mely szerint az események folyamán felülkerekedtek a nyugati ügynökök által felbérelt fasiszta elemek, akik a törvényes népi hatalom megdöntésére irányuló fegyveres ellenforradalmi restaurációs kísérletben vettek részt, még elfogadható volt a francia baloldal tömegbázisának jelentős része számára, mivel a francia emberek többsége nem ismerte Magyarországot. Azt azonban, hogy a prágai tavaszt, amely a szocialista rendszer megújításának egy balról, a rendszeren belülről meginduló reformprogramja volt, a szovjet tankok erőszakkal fojtották vérbe, mindenkiben kiábrándulást keltett, a csehszlovák álláspont iránt eleve nagyobb empátiával viseltettek Franciaországban, hiszen a két ország a két háború között egymás szövetségese volt, s a franciák jobban is ismerték a cseh kultúrát, mint a magyart.<sup>28</sup>

Fejtő ugyanebben az interjúban, a magyarországi események megítélését tekintve ingadozónak minősíti Vercors álláspontját.<sup>29</sup> Mi inkább azt mondanánk, hogy egy társadalompolitikai nézetrendszer hosszú és lassú átalakulásának legjelentősebb útjelzése volt. Tudható, hogy noha a kommunizmusba és a Szovjetunióba vetett bizalma nem ingott meg, Vercors-nak számtalan kételye merült fel az 1949. évi magyarországi Rajk-per kapcsán. Az erről írt publicisztikájában, ami az Esprit című lap 1949. decemberi számában jelent meg, alapvetően nem kételkedett a vádlottak bűnösségében, sőt, nem is az ítélet, illetve Rajk László bűnössége vagy ártatlansága érdekelte. Úgy vélte, hogy Rajk mindenképpen hazug vagy a vallomása volt hazugság, vagy legalább részben elkövette a terhére rótt bűncselekményeket, igaz, azzal egyáltalán nem foglalkozott, hogy ezt a vallomást miként csikarták ki belőle. Vercors legfőbb baja az volt, hogy a népet félrevezetik, amit nem tudott elfogadni, szerinte a Rákosi-kormányzat eltitkolta az igazságot a magyar nép előtt. Tony Judt úgy véli, hogy Vercors és néhány más író szemét éppen a Rajk-per, illetve a szovjet táborokról érkező

<sup>28</sup> Fejtő eme gondolatmenete meglehetősen súlyos és fontos megállapításokat tartalmaz, amelyek árnyalása a meglévő szakirodalmi eredmények alapján akár egy önálló tanulmány tárgya is lehetne. Csupán azért idéztük ennyire részletesen, mert a magyar forradalomnak a francia baloldali értelmiségre gyakorolt hatását folyamatokban és távlatokban látta. Mindenesetre Fejtő interpretációját mindenképpen érdemes kiegészíteni azzal, hogy 1956-ban az algériai háború és a szuezi beavatkozás sokkal közelebről érintette a franciákat, mint a magyarországi események. Az FKP volt az egyetlen politikai erő az országban, amely nyíltan tiltakozott az algériai háború ellen, s ennek komoly tétje volt a francia belpolitikában, míg a magyarok melletti morális kiállásnak nem voltak akut politikai konzekvenciái. Algéria számos francia kommunista és „útitárs” visszaemlékezésében szerepel évrként amellet, hogy a párt kötelékben maradtak.

<sup>29</sup> Ld. a 16. sz. lábjegyzetet.



újabb hírek nyitották fel.<sup>30</sup> Meggyőződésünk szerint ennek fényében Vercors szándékainak komolyságát az írótalálkozó megszervezését tekintve nem lehet elvitatni. Bár mint láttuk, ezzel kapcsolatban maga is tett kétértelmű kijelentéseket, a fentebb felvázolt törekeny tárgyalási pozíciójában az ilyeneket akár az ügy érdekeinek alárendelt udvariasság, diplomatikus tapintat, tehát végső soron a manőverezés és taktikázás számlájára is írhatjuk. A kommunista mozgalommal való szakítását deklaráló, dokumentumokon alapuló, 1957 végén megjelent kötetét<sup>31</sup> egyértelműen annak vehetjük, hogy Vercors elindult az útelágazás egyik ágán, ám az általunk közölt utolsó orosz levéltári irat<sup>32</sup> arról is tanúskodik, hogy létezhetett számára egy egerút is, amin akár vissza is térhetett volna ugyanahhoz az útelágazáshoz.

### Iratok<sup>33</sup>

**1. Vjacseszlav Karetkin párizsi szovjet nagykövetségi első titkár feljegyzése a Vercors-ral folytatott 1957. január 12-i megbeszéléséről a magyar forradalom visszhangjáról francia értelmiségi körökben. Párizs, 1957. január 30. Gépelt másolat. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 505, l. 185–186.**

V. A. Karetkin naplójából

Feljegyzés a Vercors íróval folytatott megbeszélésről  
1957. január 12.

Másolat

Titkos. 1. sz. példány  
1957. január 30.

Ma a nagykövetségen a VOKSZ képviselőjével, A. F. Trisin elvtárral együtt beszélgetést folytattam Vercors-ral a francia művészek képeiből készült reprodukciók moszkvai kiállításának szervezése kapcsán.

Vercors azt mondta, hogy a kiállítást február végén lehetne megnyitni, mivel a körülbelül 200 reprodukció összegyűjtése és Moszkvába küldése bizonyos időt vesz igénybe, úgy, mint a kiállítás előkészítése is. A felelőségével február 8-9-én érkezik Moszkvába Londonból, ahová február 2-án utazik el.

A beszélgetés folyamán Vercors érintette az Írók Nemzeti Bizottságában kialakult helyzetet. Sartre-ról<sup>34</sup> beszélve azt mondta, hogy nyilvánvalóan elsiette a magyar-

<sup>30</sup> Tony Judt: *Befejezetlen múlt. A francia értelmiség 1944–1956*. XX. Század Intézet, Budapest, 2008. 125–127. o.

<sup>31</sup> *Pour, prendre, congé ou le concours de Blois. Essai*. Albin Michel, 1957.

<sup>32</sup> Ld. az 5. sz. iratot.

<sup>33</sup> Az iratok eredeti tagolásán és elrendezésén nem változtattunk. Az orosz nyelvű szövegeket saját fordításunkban közöljük. Az orosz eredetiben lévő rövidítéseket (elvt. – elvtárs, hónapnevek stb.) az egyes személynevek kereszt- és apai neveinek inicialéit kivéve automatikusan feloldottuk, és a teljes köznévi alakot közöljük. A közismert magyar, szovjet, francia és más nemzetiségű írók, értelmiségiek és politikusok (pl. Illyés Gyula, Veres Péter, Lukács György, Kádár János, Ilja Ehrenburg, Vercors, Louis Aragon, stb.) nevéhez, a közismert történelmi eseményekhez és fogalmakhoz (pl. Rajk-per, Rákosi-Gerő-klikk, SZKP XX. kongresszusa stb.), továbbá az iratok értelmezésében sem tartalmi, sem textológiai szempontból jelentőséggel nem bíró személyek nevéhez (pl. V. A. Karetkin, A. F. Trisin, Elsa Triolet, Georges Govy stb.) nem írtunk lábjegyzetet.

<sup>34</sup> Sartre, Jean-Paul (1905–1980): francia író, irodalomkritikus, filozófus. 1953-ban, Sztálin halála után elismerte a szovjet rendszer kritikájának jogosságát, jöllehet védte a szovjet államot. A következő évben el is látogatott a Szovjetunióba, ahol rendkívül szívélyesen fogadták. 1956-ban elítélte a szovjet megszállást, 1968-ban bírálta a Csehszlovákiát megtámadó Varsói Szerző-

országi eseményekkel kapcsolatos nyilatkozatát, amelyet kihasználta a reakció. Ugyanakkor Vercors meg van győződve arról, hogy Sartre becsületes ember és semmi esetre sem szabad eltaszítani. Eltelik még pár hónap, és – Vercors véleménye szerint – ismét visszatér arra az álláspontra, amit a magyarországi eseményekig képviselt.<sup>35</sup> Arról, hogy nagyon aggódik azon lépése miatt, hogy nyilatkozatot tett a *France Observateur* című lapban,<sup>36</sup> az a tény is árulkodik, hogy a nyilatkozat másnapján meglátogatta Aragont és beszélgetett vele erről a témáról. Sartre viselkedését Vercors azzal magyarázza, hogy Sartre, aki az ellenséges táborból érkezett a kommunistákhoz, a múlt súlya alatt nem tekintette lehetségesnek, hogy kritizálja a kommunista párt egyes tetteit, még akkor sem, amikor ezeket a tetteket nem értette vagy kételyeket ébresztettek benne, mivel attól tartott, hogy a kritikáját barátságtalan lépésként értékeli majd. Mint új ember, aki még nem bizonyította be eléggé magáról baráti mivoltát, kötelességének vélte, hogy mindent dicsérjen. Amikor kirobbantak a magyarországi események, nem értette azok lényegét, és úgy vélte, hogy „becsapták” őt. Ilyen tekintetben Vercors jobb helyzetben volt, mivel soha nem palástolta a kételyeit, amikor voltak, nem félt kritikával illetni azt, ami véleménye szerint helytelen volt. A magyarországi események után Vercors többek között a sajtónak adott nyilatkozataiban igyekezett aláhúzni, hogy a kételyeit semmi esetre sem szabad úgy értékelni, mint a kommunista párttal vagy a Szovjetunióval való szakítást, mint azok elítélését, hanem úgy, mint abbéli kívánságát, hogy tisztázza maga számára ezen események eredeti értelmét és a Szovjetunió által elfoglalt álláspontot. Azért is lépett fel még, mert a reakciós sajtó és propaganda igyekezett úgy feltüntetni a demokratikus írók körében meglévő minden ingadozást és a kételyek kifejezését, mintha elítélték volna a francia kommunista párt és a Szovjetunió politikáját. Vercors Moszkvában szeretne beszélni minden ilyen kérdéstről szovjet íróbarátaival.

A kérdésesre, hogy mennyire megalapozott Chauffier<sup>37</sup> kísérlete arra, hogy egy új írószövetséget hozzon létre, és szakadást idézzon elő az Írók Nemzeti Bizottságában, Vercors azt mondta, hogy ez a kísérlet eredménytelennek tűnik. Az a tény, hogy egyes írók elhagyták vagy talán el fogják hagyni a bizottságot, csak arra utal, hogy ezek az emberek csak ürügyet kerestek arra, hogy megtegyék ezt a lépést.

Vercors általában abban az értelemben nyilatkozott, hogy a magyarországi események jellegének értékelésében több haladó francia író valóban elsiette a dolgot, és

---

dés országait, illetve magát a szerződést is. Politikai állásfoglalása többször veszélybe sodorta, 1961-ben például, – vélhetően az algériai önrendelkezés, és az algériai háború ügyében képviselt álláspontja miatt –, bomba robbant a lakásánál. Fejtő Ferenc a már említett interjújában utal a Sartre-al való szoros kapcsolatára, s ebből világosan kiderül, hogy Sartre kifejezetten az ő ösztönzésére vállalta fellépést a magyar ügy érdekében a sajtóban. Sartre írta pl. Fejtő 1956-ról szóló könyvéhez a bevezetőt.

<sup>35</sup> Erre ld. pl. az 5. sz. iratot.

<sup>36</sup> Sartre a szovjet csapatok november 4-i bevonulását követően rövid időn belül többször is megnyilvánult az ügyben. Egyike volt azon 21 francia írónak, akik a szovjet írókhoz írt nyílt levelükben a *France Observateur* c. lap nov. 8-i számában elítélték a szovjet agressziót. Ld.: *Contre l' intervention soviétique. France Observateur*, 1956. nov. 8. 4. o. Korábban a *L'Express* című hetilapnak terjedelmes interjút adott a kérdéssel kapcsolatban, amely a lap 1956. nov. 9-i számának mellékleteként jelent meg. Ld.: „Après Budapest, Sartre parle”. Interview. *L'Express*, 1956. nov. 9. Supplément au numéro 281. Az interjú szó szerinti fordításban ismertté vált a KB tagjai számára is. Ld.: RGANI, f. 5, op. 28, gy. 464, l. 158–177.

<sup>37</sup> Martin-Chauffier, Louis (1894–1980) francia író, lapszerkesztő, 1943-ban a Francia Írók Nemzeti Bizottsága egyik alapítója, 1948–1953 között elnöke.

hogy a magyarországi helyzet jelenlegi alakulása azok igazát támasztja alá, akik úgy értékelték a magyarországi eseményeket, mint az ellenforradalom kísérletét a népi hatalom megbuktatására, kihasználva azt, hogy a tömegek jogosan voltak elégedetlenek azokkal a problémákkal, amelyeket az egykori Rákosi–Gerő-féle vezetés hibái idéztek elő. A magyarországi eseményeknek ezt a kettős aspektusát egyre helyesebben értelmezik azok a jóhiszeműen eltévedt emberek, akik korábban „népi forradalmat” láttak bennük.

A beszélgetés folyamán érződött, hogy Vercors nagy lelkesedéssel tekint moszkvai útja elé, mivel az lehetőséget nyújt neki arra, hogy a gyakorlatban demonstrálja a Szovjetunió iránti baráti érzelmeit, megőrizze és megerősítse a kapcsolatait a szovjet írókkal.

Szovjetunió franciaországi nagykövetségének első titkára

V. Karetkin

**2. Alekszandr Csakovszkij<sup>38</sup> feljegyzése az SZKP KB titkára, Mihail Szuszlov<sup>39</sup> számára a Vercors-ral folytatott beszélgetéséről a magyarországi események értékeléséről és a magyar és szovjet íróársadalom közeledésének lehetőségéről. Moszkva, 1957. február 23. Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 30, gy. 236, l. 14–20.<sup>40</sup>**

M. A. Szuszlov elvtársnak<sup>41</sup>

Titkos

Mélyen tisztelt Mihail Andrejevics!

Tegnap (február 21-én<sup>42</sup>) Vercors francia író és felesége volt nálam vendégségben.

Fontosnak tartom, hogy röviden összefoglaljam önnek a négyórás beszélgetés tartalmát.

A szerkesztők Vercors által említett zürichi találkozásával (1957. szeptember<sup>43</sup>) kapcsolatban élesen bíráltam Silone-t,<sup>44</sup> megjegyezve, hogy ő, mint minden renegát,

<sup>38</sup> Csakovszkij, Alekszandr Boriszovics (1913–1994) szovjet író, lapszerkesztő, 1955-től, a lap alapításától 1963-ig az *Inosztannaja Lityeratura* főszerkesztője.

<sup>39</sup> Szuszlov, Mihail Andrejevics (1902–1982) pártfunkcionárius, 1947–1982 között az SZKP KB titkára, 1955–1982 között az SZKP KB Elnökségének tagja.

<sup>40</sup> Megjelent: Ständeisky Éva: i. m. 158–161. o.

<sup>41</sup> Az irat fejlécén az SZKP KB 1957. febr. 25-i érkeztető pecsétje látható. A fejléc bal sarkában 2 kézirásos bejegyzés olvasható: 1) „D. T. Sepilov elvtársnak. P. Ny. Poszpilov elvtársnak. Kérem áttanulmányozni. Meg kell beszélni. M. Szuszlov. II. 26.” 2) „Világosan utasítottuk Szurkov elvtársat, hogy ne szervezzenek ilyen találkozót. D. Sepilov. III. 5.” A lap alján kézírásal: „Irattárba. [Olvashatatlan kézjegy]. 57. III. 5. V. Gorbunov III. 6.”

<sup>42</sup> A dokumentum alján eredetileg a febr. 22-i dátum szerepelt gépelve, de a napszám utolsó számjegye kézírással át lett javítva 3-asra.

<sup>43</sup> Sic! Nyilván elírás a szövegben. Az említett találkozóra 1956. szept. 24–27. között került sor. Négy nyugati lap szerkesztője, Stephen Spender (*Encounter*), Nicola Chiaromonte és Ignazio Silone (*Tempo Presente*), továbbá Georges Bataille (*Critique*) és Maurice Nadeau (*Les Lettres Nouvelles*) az SZKP XX. kongresszusa utáni enyhülés szellemében kötetlen találkozóra hívta az *Inosztannaja Lityeratura* és a *Znamja* folyóiratok szerkesztőit, A. B. Csakovszkijt és I. I. Anyiszimovot, illetve V. M. Kozsevnyikovot, továbbá egy lengyel és egy jugoszláv folyóirat főszerkesztőjét. Erre részletesen ld.: Alekszandr Csakovszkij: *Vsztreca v Cjurihe. Inosztannaja Lityeratura*, 1957. 2. sz. 219–227. o.

rosszabb a nyilvánvaló ellenségénél is. Ezzel kezdődött a beszélgetésünk politikai témákat érintő része.

**Vercors:** Formálisan igaza van, Silone a kommunista párt tagja volt, s ön renegátnak tarthatja őt. Számos vonatkozásban eltér a véleményem az övétől, ő a kommunizmus és a Szovjetunió ellensége, én hiszek a kommunizmusban és a Szovjetunióban. Én csak azért nem lépek be a kommunista pártba, mert ismerem magamat, élesen reagálok az igazságtalanságokra, és felteszem, ha belépnek a pártba, majd kilépnek belőle valamilyen oknál fogva, nagy kárt okoznék a kommunizmusnak. Én viszont nem szeretnék renegát lenni. Egyébként én Silonét is, akihez ön ennyire negatívan viszonyul, szubjektíve becsületes embernek tartom, a *L'Express*-ben megjelent legutóbbi cikkében kénytelen volt elismerni, hogy a jövő mégiscsak a kommunizmusé.<sup>45</sup> Én a Szovjetunió barátja vagyok, de ha azt kívánja, hogy őszintén beszéljek, akkor nem szeretem a francia kommunista pártot,<sup>46</sup> s bármely megnyilatkozásom, amelyet ön esetleg rosszindulatúnak ítélhet, valójában nem a Szovjetunió, hanem a francia kommunisták kritikáját jelenti.

Tudtam és tudom, hogy a kommunizmusé a jövő. Hittem és hiszek a Szovjetunióban, de mindig megráztak azok az igazságtalanságok, amelyeket önöknél és a nemzetközi kommunista mozgalomban láttam (például a Rajk-per). Őszintén szólva, feltételeztem, hogy sok-sok év telik még el, amíg önök véget vetnek ezen igazságtalanságoknak, és amikor rájöttem, hogy ez sokkal hamarább bekövetkezett (az SZKP XX. kongresszusa), szívem legmélyén örültem. Ezután önök jóval közelebb kerültek hozzám. De engem és elvarátaimat megijesztett az, hogy a francia kommunisták nem vonták le a következtetéseket a XX. kongresszusból, s öönhöz hasonlóan nem tértek a párt demokratizálásának útjára. Viselkedésük sok értelmiségit eltaszított a francia kommunista párttól, de még magán a párton belül is forrongást és tagok kilépését váltotta ki. A francia szocialisták, akiket a fő ellenségnek tartok, s akiket ki nem állhatok, nem késlekedtek kihasználni ezt a szakadást arra, hogy eltereljék a nép figyelmét Algériától... És még ehhez jöttek a magyarországi események... Higgye el, nagyon is értem, hogy katonai, területi és más okok miatt elkerülhetlenné vált csapataik bevonulása Magyarországra...

**Csakovszkij:** Mint barát mondom önnek, hogy ezt a megértést én nem fedeztem fel azokban a felhívásokban, amelyeket ön aláírt. Valamikor Wilde<sup>47</sup> azt mondta, hogy egész zsenialitását az életébe fektette, a tehetségét pedig csak a műveibe...

Ön minden tehetségét a műveibe fekteti, a felhívásokba pedig legjobb esetben a temperamentumát...

<sup>44</sup> Silone, Ignazio (1900–1978) olasz származású svájci író, politikus, az Olasz Kommunista Párt egyik alapítója, a fasiszmus elől Svájcba emigrált, ahol az 1930-as években szembefordult a kommunista mozgalommal is, amelynek éles kritikusává vált. Egyike volt azon olasz értelmiségieknek, akik élesen elítélték a szovjet beavatkozást Magyarországon. 1956 decemberében olaszul a *Tempo Presente* c. folyóiratban, s azzal csaknem egy időben franciául a *L'Express* c. lapban publikálta a *Budapesti lecke* c. írását, amely végleges formában későbbi könyvében, az 1965-ben megjelent *Vészkiárásban* látott napvilágot. Erre részletesen ld.: Madarász Imre: A „Budapesti lecke” 1956-ban. Magyar forradalom – olasz irodalom. In: Madarász Imre: *Kultusz, vita, feledés. Olasz irodalom- és kultúrtörténeti tanulmányok*. Budapest, Hungarovox Kiadó, 2008. 205–212. o.

<sup>45</sup> Ld.: Silone, Ignazio: Invitation à un examen de conscience. *L'Express*, 1956. dec. 7. 15–17, 23. o.

<sup>46</sup> Aláhúzás kézírással.

<sup>47</sup> Oscar Wilde (1854–1900) ír drámaíró, író, költőről van szó.

Vercors: Meg kell értenie azt a helyzetet, amiben élek... Meg kell értenie, hogy olvasóim vannak, olyan emberek, akikre támaszkodom... Értsen meg engem... Amikor elhatároztam, hogy a Szovjetunióba utazom, azt kockáztattam, hogy mindezt elveszítem... A barátaim elutazásom előtt azt mondták, hogy a saját temetésekre megyek... A moszkvai francia nagykövet, aki a legutóbbi útjaim során oly nagy tisztelettel fogadott, most nem fogadta el a névjegykártyámat... Az elutazások előtt éppen ezért publikáltam közleményben, hogy vitára indulok a Szovjetunióba... Szörnyű lesz számomra, ha úgy térek haza a Szovjetunióból, hogy semmit nem hozok magammal...

Csakovszkij: Mire gondol pontosan?

Vercors: A fő kérdés a magyar írók kérdése. Ez a kérdés nagyon izgatja a francia, s nem is csak a francia értelmiséget. Az én elsődleges célom, hogy „kibékítsem” önkkel a magyar írókat, s ezáltal a Kádár-kormányhoz is közelítsem őket... Éppen most jártam Londonban, ahol találkoztam Ignotus magyar íróval.<sup>48</sup> Igen fontos beszélgetést folytattunk. Ő azt mondta nekem, hogy először is a magyar emigránsok többségét csirkefogónak és gazembernek, nem pedig „szabadságharcosnak” tartja. Másodszor, az ő feltételezése szerint a leginkább az távolította el a magyar írókat a Szovjetuniótól és Kádártól, hogy önök fasisztának tartják őket. Ignotus erélyesen szolt: „Hibázhattunk, de nem vagyunk fasiszták!”

Ha önök, szovjet írók, nyilvánosan kijelentenék, hogy azért bírálják a magyar írókat, mert feltételezik róluk, hogy eltévednek, de nem ítélik őket fasisztának, az gyökeresen megváltoztatná a helyzetet...

Csakovszkij: Nem ismerem Ignotust, de vagy téved, vagy szándékosan vezet bennünket félre. Ön tudja, hogy milyen szerepet játszottak a magyar írók a magyar puccsban. Ön tudja, de ha nem is tudja, akkor, mint politikusán gondolkodó embernek észlelnie kell, hogy mind a Kádár-kormánynak, mind természetesen a nemzetközi munkásmozgalomnak érdekében állt<sup>49</sup>, hogy a puccs leverése után megnyerje a magyar írókat a szocialista Magyarország építéséhez. Úgy beállítani a dolgot, mintha valaki tudatosan eltérítette volna az írókat a kormánnyal való egységtől azzal, hogy fasisztának bélyegzi őket, és ezt mi tettük vagy Kádár tette, egyszerűen ostobaság. Sajnos, ezek az írók, akik ellenforradalmi szerepet játszottak a felkelésben, akkor is ezt a szerepüket játszották tovább, amikor Magyarország számára az egység és stabilizáció élethalál-kérdéssé vált. A Kádár-kormány hetekig és hónapokig nem bántotta ezeket az embereket, időt adott nekik arra, hogy mindent átgondoljanak...

Miért gondolja, hogy nekünk, szovjet íróknak, mindezek ellenére, kötelességünk lenne kijelenteni a magyar írók felé, hogy eltévedteknek és nem fasisztának gondoljuk őket? Nem lenne logikusabb, hogy ők, a magyar írók maguk jelentsék ki, elítélik a fasiszta összeesküvést és megpróbálnának magyarázatot adni a viselkedésükre, akár azzal, hogy csak eltévelyedésnek minősítik, és kinyilvánítanak, hogy támogatják a Kádár-kormányt?

Vercors: Látja, mégiscsak figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy az önök csapatai léptek Magyarország területére, és nem fordítva... Meg kell értenie a pszichózist. A németekkel vívott előző háború történetében volt egy epizód, amikor az angoloknak, a franciák szövetségeseinek, az ügy érdekében, tűz alá kellett venniük a

<sup>48</sup> Ignotus Pál (1901–1978) publicista, író, lapszerkesztő, a *Nyugat*-alapító Ignotus Hugó fia. 1949-ben koholt vádak alapján elítélték, 1956-ban szabadult. 1956. szept. 16-án az Írószövetség közgyűlésén az elnökség tagjává választották. 1956. nov. 1-jén aláírta azt a nyilatkozatot, amely a forradalom erkölcsi tisztaságáért emelt szót. A forradalom leverése után Londonba emigrált.

<sup>49</sup> Aláhúzás géppel.

francia flottát. Franciák is elestek. Azóta a franciák egy része nagy gyűlölettel tekint az angolokra...

Ezért gondoltam úgy, hogy a megbékélés iránti kezdeményezésnek önöktől kell kiindulnia. Eppen ezzel kapcsolatban szeretném elmondani azt a titkolt gondolatot, amivel ide jöttem...

Szovjet, francia és magyar írók teljesen zártkörű, nem nyilvános találkozásának megszervezéséről van szó.<sup>50</sup> Ezen francia részről részt vehetne Sartre, Roy,<sup>51</sup> Morgan<sup>52</sup> és én. Magyar részről Veres Péter és Illyés Gyula. Megegyezhetnénk abban, hogy csak a teljes egészében egyeztetett döntéseket hozzuk nyilvánosságra...

Csakovszkij: Lenne néhány kérdésem.

1) Mi a célja és értelme ennek a konferenciának? Nem gondolja, hogy most, amikor Magyarország számára a legfontosabb lenne, hogy az országban teljes nyugalom legyen és minden figyelmét az alkotó munkára összpontosítsa, egy ilyen konferencia objektíve ürügyül szolgál arra, hogy „feltépjük a sebeket”, újabb beszédeket és felhívásokat stb. tartsanak. Tudja ön is, hogy az ellenforradalom leverése után közös ellenségeink mindent megtettek annak érdekében, hogy a magyar kérdés ne „merüljön feledésbe”, hogy vég nélkül beszéljenek és beszéljenek róla... Ezt tették az ellenségeink, úgymond más eszközökkel folytatták a háborút. Nem teszünk-e nekik szolgálatot azzal, hogy egy ilyen konferenciát szervezünk?

2) Miért éppen ebben az összetételben kell megszervezni a találkozót? Miért nem más országok részvételével? Úgy kell-e ezt érteni, mint a francia írók közvetítését a szovjet és magyar írók „békéltetésében”? Törvényszerű-e mindez?

3) Számít-e arra, hogy egy ilyen találkozó eredményeként el lehetne fogadni egy közös nyilatkozatot, amely legalább három pontot magába foglalna:

a) Magyarországon előre megtervezett fasiszta összeesküvés zajlott, amely Rákosi–Gerő korábbi hibáinak köszönhetően vált széleskörűvé?

b) A magyar írók elítélik magatartásukat, bár igyekeznek magyarázattal szolgálni arra?

c) Ezek az írók kijelentik, hogy támogatják a szocializmus építését Magyarországon és a Kádár-kormányt, legalább megemlítve, hogy hisznek abban, hogy ez a kormány határozottan ki fogja javítani a múlt hibáit?

Vercors válaszol:

1) Ennek a konferenciának az egyetlen értelme számomra „békét tenni” a magyar kérdésben, hogy önök ismét elnyerjék azon haladó értelmiségiek szimpátiáját, akik elhagyták önöket a magyarországi események következtében, és végül, és ebben biztos vagyok, a magyar írók közeledése a Kádár-kormányhoz.

<sup>50</sup> Aláhúzás kézírással.

<sup>51</sup> Roy, Claude (1905–1997) költő, esszéíró, műfordító. Egyike azon 21 francia írónak, akik aláírták a szovjet beavatkozást elítélő nyilatkozatot a *France Observateur* nov. 8-i számában. 1957-ben egy évre kizárták az FKP-ből, mert közreműködött a *Hommage de poètes français aux poètes hongrois (Francia költők tisztelgése a magyarok előtt)* c. kötetben. 1958-ban véglegesen kizárták. Kérni akarta a visszavételét a pártba, de Nagy Imre kivégzése után végleg letett erről a szándékáról.

<sup>52</sup> Morgan, Claude (1898–1980) író, újságíró, Claude Lecomte írói álneve. A *Les Lettres françaises* munkatársa, 1950–1956 között a Francia–Magyar Társaság főtítkára, ő is azok közé tartozott, akik aláírták a szovjet írókhoz intézett felhívást a *France Observateur* nov. 8-i számában. Az 1956-os magyar forradalom leverése után eltávolodott a párttól, 1958-ban nem újította meg a tagságát.

Az ön aggályai, hogy a találkozót majd kihasználják az ellenségek, megalapozatlanok, mivel már van tapasztalatunk a mindenféle nyilvánosságot nélkülöző találkozók lebonyolításában, és annak résztvevői tudatosan törekedni fognak a fent említett célok elérésére.

2) Azért neveztem meg Franciaországot, mert a dolog úgy alakult, hogy a magyar írók hisznek nekünk, és részvételünk az ügy javára válik. Ugyanakkor nem ellenzem, hogy Olaszország is képviseltesse magát Carlo Levi<sup>53</sup> személyében.

3) Erre a kérdésre nem tudok határozott választ adni. Egyben biztos vagyok: ez a találkozó közelíteni fogja a magyar írókat a Kádár-kormányhoz. Már magának a találkozóznak a ténye, és egy olyan közleményé, mely szerint a résztvevők elhatározták, hogy a jövőben ismét találkozni fognak egymással, komoly hatással járna.

A beszélgetés végén Vercors nyomatékosan kérte, hogy még a szovjetunióbeli tartózkodása alatt adjunk választ javaslataira.

Személy szerint nekem az a benyomásom, hogy Vercors „áttételesen”, mindenáron és kitartóan a következő gondolatokat sugallja:

1) Nem más, mint a kialakult helyzet következtében volt kénytelen így viselkedni Franciaországban.

2) Nagyon szeretne kiutat találni a kialakult helyzetből.

3) Számára elképzelhetetlen, hogy ez a kiút csupán egyszerű „fordulat” legyen korábbi ellentétes nyilatkozataihoz képest.

4) Ezt a fordulatot csak újabb eseményekre alapozva teheti meg, amelyek egyike lehet az általa kigondolt találkozó.<sup>54</sup>

5) Amikor magáról beszél, olyan emberek nevében is szól, mint Sartre, Roy, Morgan.

Azt mondtam Vercorsnak, hogy be fogok számolni ezekről a javaslatairól az Írószövetség vezetőinek.

1957. február 22.<sup>55</sup>

A. Csakovszkij

## 2 példányban – J. S.

57. II. 22.

1. – A címzettnek.

2. – Az ügyiratba.

**3. Borisz Polevoj<sup>56</sup> feljegyzése a Vercors-ral folytatott megbeszélésről. (Részlet)<sup>57</sup> Moszkva, dátum nélkül. [1957. február 26.]<sup>58</sup> Gépelt másolat. Aláírás nélkül. RGANI, f. 5, op. 30, gy. 236, l. 116–118.<sup>59</sup>**

<sup>53</sup> Levi, Carlo (1902–1975) baloldali elkötelezettségű olasz író, festő.

<sup>54</sup> A bekezdés a lap bal hasábjában kézírással kijelölve.

<sup>55</sup> A második 2-es számjegy kézírással 3-asra javítva.

<sup>56</sup> Polevoj, Borisz Nyikolajevics (1908–1981) szovjet író, dramaturg, az 1954-től a Szovjet Írószövetség Külügyi Bizottságának vezetője.

<sup>57</sup> A dokumentumról hiányzik a beszélgetés további része.

<sup>58</sup> A datálásra ld.: Vercors szovjetunióbeli tartózkodásának munkanaplója. GARF, f. 5283, op. 8, gy. 351, l. 29–32.

<sup>59</sup> Megjelent: Standskij: i. m. 162–163. o. Aláírás nélküli irat. A feljegyzést 1957. febr. 23-án P. Ny. Poszpelov, a KB ideológiai munkáért felelős titkára egy kézírásos átiratban továbbította M. A. Suszlovznak, a KB titkárának. Ld.: RGANI, f. 5, op. 30, gy. 236, l. 115.

Vercors (Jean Bruller) francia író B. Ny. Polevojjal folytatott beszélgetéséből<sup>60</sup>

Nagyon nehéz a progresszív francia írók helyzete. Mi – az olyan emberek, mint Sartre, én és mások – alkotjuk a nem kommunista társadalom egyetlen csoportját, amely makacs küzdelmet folytat az algériai háború befejezéséért. De a magyar események megkötötték a kezünket, különösen amiatt, hogy a francia kommunisták, akik 1956 januárjától támogatják Guy Mollet<sup>61</sup> kormányát, megszavazták a felhatalmazás megadását a kormány számára az algériai kérdésben. Értjük, hogy ezt annak reményében tették, hogy ezzel létrejöhessen a nemzeti front, de ez egy hiú ábránd volt, amit az azt követő események igazoltak.

Felmerült bennünk az a gondolat, hogy egy eszmecserét szervezzünk, főként a Szovjetunió, Magyarország és Franciaország (azért pont Franciaország, mert a francia progresszívek már dialógust kezdeményeztek a szovjet írókkal) írói és esetleg más országok egyes képviselői között, hogy valamilyen egyhangú döntést hozzunk a leg-  
égetőbb kérdésekben.

Azt kell mondanom, nagy kockázatot vállaltam, hogy éppen itt teszek ilyen kezdeményezést. Az, hogy most a Szovjetunióba jöttem és a kialakult helyzetben megbeszélést folytatok a szovjet írókkal, és ezek után még üres kézzel is térek haza Franciaországba, diszkreditálni fog engem azon közönség szemében, amely hallgat rám, és ránk, progresszívekre. Az egyik író barátom még azt is mondta nekem: „Az útja a Szovjetunióba a saját temetési menete lesz”.

De én, és más progresszív írók, a Szovjetunió barátai, vállaltuk ezt a kockázatot.

A következő javaslatot terjesztjük elő:

„Hívjunk össze egy konferenciát, amelyre nagyjából a következőket hívjuk meg: Sartre, Vercors, Claude Roy, Claude Morgan, Magyarországról Veres Péter, Illyés Gyula, Szabó,<sup>62</sup> Illés Béla és Madarász,<sup>63</sup> és a Szovjetunióból.<sup>64</sup> Ha más országok képviselőit is meghívjuk, akkor Olaszországból Carlo Levit, Angliából Jack Lindsay-t<sup>65</sup> és Doris Lessinget.<sup>66</sup>”

Előre meg kellene egyezni abban, hogy a konferencia nem lesz nyilvános, és a róla kiadandó kommuniké csak a résztvevők egyöntetű döntése után jelenhet meg a sajtóban, különben lehetséges, hogy a konferencia nem éri el a kitűzött célt (bár ez kevésbé valószínű). Biztosak vagyunk benne, hogy ha lehetőséget biztosítunk az embereknek, hogy kibeszéljék magukat és kimondják a kölcsönös sérelmeiket, akkor megállapodásra lehet jutni.

<sup>60</sup> Sic! Azaz: részlet a beszélgetésből.

<sup>61</sup> Mollet, Guy (1905–1975) 1956. febr. 1-től 1957. jún. 13-ig Franciaország miniszterelnöke.

<sup>62</sup> Minden bizonnyal Szabó Pál íróról (1893–1971) van szó.

<sup>63</sup> Madarász Emil (1884–1962) költő, író, újságíró. 1923-tól 1946-ig a Szovjetunióban élt emigrációban, ahol a *Sarló és Kalapács* és az *Új Hang* munkatársa volt. Hazatérése után az *Új Szó*, majd a *Népszava* szerkesztőségében dolgozott, számos szovjet író regényét fordította magyarra.

<sup>64</sup> Sic! Az eredetiben is hiányzik az alany. A Szovjetunióból nem nevez meg konkrét írókat.

<sup>65</sup> Lindsay, Jack (1900–1990) ausztrál származású, 1926-tól Angliában élő, baloldali elkötelezettségű író, költő, műfordító. 1936-tól az angol kommunista párt tagja.

<sup>66</sup> Lessing, Doris (1919–2013) baloldali elkötelezettségű angol írónő.



A Szovjetunióba érkezésem előtt 8 napot töltöttem Londonban és sokat beszélgettem a magyar íróval, Ignotussal. Ignotus a Petőfi Kör egyik aktív tagja,<sup>67</sup> szerepet játszott az október–novemberi eseményekben, a Nagy–Lukács-csoport internálásáig Magyarországon maradt, majd, félve a megtorlástól, Londonba ment. Az Ignotussal folytatott beszélgetésekből világossá vált számomra, hogy a magyar írók különösen nehezen viselik, hogy fasisztákként tartják számon őket. Mindebből ítélve, ha a szovjet írók egy ilyen konferencián nyíltan elismernék, hogy a magyar kollégáikat nem tekintik fasisztának, hanem egyszerűen csak hibát elkövető embereknek, akkor az utóbbiak megbékélnének minden egyébbel, és beleegyeznének, hogy támogassák a jelenlegi magyar kormányt.

Hiba azt gondolni, hogy a magyar kérdés teljes elhallgatása, s a párbeszéd hiánya ebben a kérdésben majd oda vezet, hogy „Magyarország szelleme” magától eltűnik. Többek között ezt a gondolatot szűrtem le az Ehrenburggal folytatott beszélgetésből.<sup>68</sup> Valójában éppen az ellenkezője fog történni: a „szellem” még nagyobbá nővi ki magát.

A konferencia idejét, helyét és összetételét meg lehet vitatni. Annak idején a szovjet barátainak írt levélben azt javasoltam, hogy Budapesten gyűljünk össze, de nem ragaszkodom ehhez.

Szeretnék még információhoz jutni Lukács sorsával kapcsolatban. A francia progresszív társadalmat aggasztja a sorsa, és ha én hazaérkezve teljes bizonyossággal elmondhatnám, hogy Lukács megfelelő körülmények között van, lehetősége van rá, hogy írjon és folytassa a munkáját, akkor ez nagyon jó benyomást tenne Franciaországban, és sokakat megnyugtatna és megbékítene, köztük Sartre-t is.<sup>69</sup>

<sup>67</sup> Ez téves információ. Noha Ignotus 1956. márc. 29-én szabadult a börtönből, s emiatt elvileg lehetősége lett volna rá, hogy részt vegyen a hivatalosan 1955-ben a DISZ szervezeteként megalakuló, de érdemi tevékenységet csak az SZKP XX. kongresszusa után kifejtő Petőfi Kör munkájában, valójában egyik vezető testületébe sem választották be, s annak tevékenységében sem játszott aktív szerepet. Börtönből szabadulása után az MTA Irodalomtörténeti Intézetében kapott kutatói állást.

<sup>68</sup> Vercors a szovjetunióbeli tartózkodását rögzítő munkanapló szerint két alkalommal is, február 20-án és 25-én is elhagyta Moszkvát, s Ehrenburghoz utazott, minden bizonnyal a Novij Jeruzsálimban lévő dácájába. Az sem kizárt, hogy a Vercors születésnapja alkalmából febr. 26-án rendezett díszebédet Ehrenburg dácájában tartották. Ld.: GARF, f. 5283, op. 8, gy. 351, l. 29–32. Vercors 1980-ban interjút adott Ilja Ehrenburg francia biográfusának, Ewa Bérard-nak, melyben azt állította, hogy 1957. évi szovjetunióbeli tartózkodása idején mindketten kedélyesen kerültek a francia és szovjet írók között a magyarországi szovjet beavatkozás körül kibombant konfliktus témáját, és kizárólag az alpesi flóra megőrzésének érdektelen témájáról beszélgettek egymással. Ld.: Ewa Bérard: *Burnaja zszizny Ijli Erenburga*. Novoe Lityerturnoe Obozrenyie, Moskva, 2009. 216. o.

<sup>69</sup> A sors fintora, hogy az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága ugyanazon a napon, hozott határozatot arról, hogy Lukács György hazatérhet Magyarországra a romániai száműzetéséből, amikor Vercors felvetette Lukács internálásának kérdését Polevoj előtt. Erre ld.: *A snagovi foglyok. Nagy Imre és társai Romániában. Iratok*. Összeállította, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: Baráth Magdolna – Sipos Levente. Budapest, Napvilág Kiadó, Magyar Országos Levéltár, 2006. 420–421. o. Mivel a végleges kormánydöntés az ügyben még elhúzódtott, Lukácsot, a nemzetközi nyomásnak is engedve, ápr. 10-én elsőként szállították haza a Nagy Imre-csoport tagjai közül. Ld.: uo. 447. o.

A francia értelmiség körében kialakult hangulat jellemzésére a következő tény is meg tudom említeni. Mielőtt elutaztam volna Franciaországból, Emmanuel d’Astier<sup>70</sup> azt mondta nekem, hogy nem biztos, hogy a hazaérkezésem után a Libération főszerkesztői posztján találok majd, mivel „a kommunistákkal egyre nehezebb dolgozni”. Igaz, Charles Tillon<sup>71</sup> napokban végbemenő rehabilitációja reményt keltő.

**4. V. Szvisztunovnak, a VOKSZ Nyugat-Európai Osztálya vezetőjének beszámolója a VOKSZ vezetősége számára Vercors szovjetunióbeli tartózkodásáról. Moszkva, 1957. március 27. Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 28, gy. 506, l. 136–138.**

#### Információ

Vercors francia író tartózkodásáról a Szovjetunióban  
(1957. február 15.-március 8.)

Titkos. 1. sz. példány<sup>72</sup>

1957. március 27.

Vercors (Jean Bruller) francia író a VOKSZ Francia Tudomány és Kultúra Barátainak Szekciója hívta meg a Szovjetunióba francia festményreprodukciók általa előkészített moszkvai kiállítása kapcsán. Együttal Vercors találkozni szeretett volna szovjet írókkal, és megvitatni velük a magyarországi eseményekkel kapcsolatos kérdéseket. Ily módon Vercors szovjetunióbeli tartózkodását két feladatnak szentelte: a kiállítás megszervezésének és a szovjet írókkal való találkozásoknak.

A francia festményreprodukciók kiállítását február 25-én nyitották meg a Moszkvai Filmművészetek Háza kiállítótermeiben. A kiállítás megnyitóján a fővárosi közvélemény sok jeles képviselője jelent meg. Hozzájuk fordulva Vercors többek között azt mondta: „A nemrég történt események sok franciát rendítettek meg, többek között engem is. Együttal soha nem hagytam fel azzal, hogy bármennyire is különbözőek legyenek a vélemények, bármennyire is kritikus legyen az időszak, amit átélünk, mint például a mostani, minden lehető meg kell tenni annak érdekében, hogy a kultúra és a kölcsönös megismerés ne váljanak ezen körülmények első áldozataivá”.

A kiállítás a francia művészeti és amatőr reprodukciók maga színvonalát demonstrálta. Nagy sikernek örvendett a szakértők és a közönség széles köreiben. Február 25-től március 17-ig összesen körülbelül 40.000 ember látogatta meg a kiállítást. Abból a célból, hogy a szovjet nyomdászat is felhasználja a francia szakemberek reprodukciós eljárásainak tapasztalatait a festészet és grafika terén, többek között a Vercors által kifejlesztett reprodukciós módot, több programot szerveztek Vercors számára: a kiállításon megbeszéléseket az Iszkussztvo Kiadó szakembereivel, a nyomdászati tudományos társaság tagjai kiállításának meglátogatását, illetve egy előadást, amit Vercors tartott a reprodukciós művészetről a VOKSZ-ban (körülbelül 600-an vettek részt rajta).

Vercors a maga részéről nagy érdeklődést tanúsított a szovjet képzőművészetek iránt, főként azok a viták foglalkoztatták, amelyek ezen a téren zajlanak. Vercors részt vett a művészek össz-szövetségi kongresszusának megnyitóján, ellátogatott

<sup>70</sup> D’Astier de la Vigerie, Emmanuel (1900–1969) újságíró, lapszerkesztő, politikus. 1941-től a háború alatt illegálisan alapított *Libération* főszerkesztője.

<sup>71</sup> Tillon, Charles (1897–1993) kommunista politikus, szakszervezeti vezető, 1944–1947 között légügyi miniszter, 1952 őszén egy koncepciós eljárás nyomán kizárták a pártból.

<sup>72</sup> Az iratot Ny. Vizzsilin, a VOKSZ elnökhelyettese juttatta el az SZKP KB-nak 1957. márc. 27-én. Ld.: RGANI, f. 5, op. 28, gy. 506, l. 135.

Kukrinyikszki,<sup>73</sup> Korin, Tisler és Fonvizin alkotóműhelyébe.<sup>74</sup> Egy találkozót is szerveztünk Vercors számára a Szurikov Intézet<sup>75</sup> diákjaival (a VOKSZ-ban és az intézetben). Vercors-ra nagy benyomást tett a fiatalság művészetek iránti szeretete, az az elvűség, ahogy a művészeti kérdésekhez viszonyulnak, illetve a külföldi kultúrák iránti élénk érdeklődésük. Egy ilyen találkozó megszervezésére azért is szükség volt, mert a kiállítás egyes látogatóinak kijelentései, illetve egyes beszélgetések alapján esély volt arra, hogy Vercorsban nem alakul ki hiteles kép a szovjet nép által a művészetek iránt támasztott főbb követelményekről. Így Vercors helytelenül interpretálta a szovjet közvélemény érdeklődését a külföldi művészetek iránt, amiről az alábbi kijelentése is tanúskodik:

„...Úgy érzem, azután, hogy a Szovjetunióban megszervezték az impresszionisták és Picasso kiállítását, semmi olyan nincs a legújabb párizsi művésziskola festészetében, amit az itteni közönség nem értene, vagy nem fogna fel...”

Vercors kívánsága kapcsán, hogy kapcsolatba szeretne lépni szovjet írókkal, a következő írókkal szerveztünk számára találkozót: A. A. Szurikov,<sup>76</sup> K. M. Szimonov,<sup>77</sup> B. Ny. Polevoj, K. A. Fegyin,<sup>78</sup> A. B. Csakovszkij. Vercors többször beszélt I. G. Ehrenburggal is.

Vercors közlendőjének lényege az írókkal folytatott beszélgetések során az a javaslat volt, hogy állítsák helyre a párbeszédet a szovjet írókkal a magyar értelmiség helyzetének kérdésében, és ennek kapcsán szervezzenek egy találkozót Budapesten a szovjet, magyar és francia írók képviselői számára, hogy kötetlen eszmecsere folytassanak a sajtó informálása nélkül.

A szovjet írókkal folytatott beszélgetések során Vercors a következő érveket hozta fel. Vercors helytelennek tartja, hogy a szovjet írók megszakították a párbeszédet a magyar kérdésben és nem reagáltak a francia írók felhívására<sup>79</sup> (az a szovjet írók „A teljes igazságot látni” című, a *Lityerturnaja Gazeta*-ban publikált nyílt levele<sup>80</sup> után

<sup>73</sup> Három szovjet grafikus (Mihail Kuprijanov, Porfirij Krilov, Nyikolaj Szokolov) közös alkotói művészneve.

<sup>74</sup> Korin, Pavel Dmitrijevics (1892–1967), Tisler, Alekszandr Grigorjevics (1898–1980) és Fonvizin, Artur Vlagyimirovics (1882–1973) szovjet grafikusokról, festőkről van szó.

<sup>75</sup> Az 1948-ban alapított V. I. Szurikov Moszkvai Állami Művészeti Intézetéről van szó.

<sup>76</sup> Szurikov, Alekszej Alekszandrovics (1899–1983) költő, publicista, az 1950-es években a Gorkij Irodalmi Intézet rektora, 1953-tól 1959-ig a Szovjet Írószövetség első titkára.

<sup>77</sup> Szimonov, Konsztantyin Mihajlovics (1915–1979) költő, forgatókönyvíró, újságíró, 1954–1958 között a *Novij Mir* főszerkesztője, 1946–1959 között a Szovjet Írószövetség titkára.

<sup>78</sup> Fegyin, Konsztantyin Alekszandrovics (1892–1977) író, 1959–1971 között a Szovjet Írószövetség első titkára, 1971-től 1977-ig annak elnöke.

<sup>79</sup> Sartre nov. 9-i felhívása után, a *France Observateur* c. lapban jelent meg Vercors cikke, melyben kiállt a kapcsolatok megőrzése mellett a szovjet írókkal, a szovjet néppel és a francia kommunistákkal. Vercors-nak nem volt igaza, hiszen Ehrenburg reagált felhívására, s kifejtette, hogy meg kell különböztetni azokat a francia írókat, akik véleménye eltér a szovjet írók véleményétől, azoktól a francia íróktól, akik a Szovjetunióval való kapcsolatok megszakítása mellett szállnak síkra. Ld.: Ilja Ehrenburg: Piszmo v redakciju. *Lityerturnaja Gazeta*, 1956. dec. 1. 4. o.

<sup>80</sup> Ld.: Vigyety vszju pravdu! Otkritoe piszmo francuzszkim piszatyeljam, opublikovavsim v France Observateur zavajlenyie protyiv „szovjetszkovo vmesatyelsztva”. *Lityerturnaja Gazeta*, 1956. nov. 22. 1. o. Ezt a nyilatkozatot 35 szovjet író írta alá. A lap nov. 24-i számában újabb 30 író, köztük Ilja Ehrenburg is, csatlakozott társaik két nappal korábbi nyilatkozatához. Ld.: V redakciju Lityerturnoj Gazeti. *Lityerturnaja Gazeta*, 1956. nov. 24. 1. o.

jelent meg). Ezzel, ahogy Vercors elmondta a K. M. Szimonovval folytatott beszélgetése során, egyes francia írók „kénytelenek lettek” szolidaritást vállalni ebben a kérdésben a magyar értelmiség tekintélyes részével, és ez, megítélése szerint kárt okozott a szovjet és francia írók kapcsolatában. A szovjet, francia és magyar írók találkozója más országok (talán Anglia és Olaszország) két-három írójának lehetséges részvétele mellett sok tekintetben hasznos lenne. Vercors úgy gondolja például, és erről többször is beszélt, hogy „ha a szovjet írók nyíltan beismernék egy ilyen konferencián, hogy nem tekintik az eseményekben résztvevő magyar írókat fasisztának, hanem csupán olyan embereknek, akik hibába estek, akkor utóbbiak megbékélnének minden egyéb-  
bel, és beleegyeznének, hogy támogassák a jelenlegi magyar kormányt”. „Hiba azt gondolni – mondta Vercors a B. Ny. Polevojjal folytatott megbeszélésén –, hogy a magyar kérdés teljes elhallgatása, s a párbeszéd hiánya ebben a kérdésben majd oda vezet, hogy «Magyarország szelleme» magától eltűnik. Többek között ezt a gondolatot szűrtem le az Ehrenburggal folytatott beszélgetésből. Valójában éppen az ellenkezője fog történni: a «szellem» még nagyobbá növi ki magát”.<sup>81</sup>

Vercors közölte, hogy sok francia író várja, hogy kapcsolatba léphessen a szovjet írókkal a nevezett találkozó keretében, azért, hogy egyezsége jusson velük az eszmecsere folytán, mivel másként nincs lehetőségük arra, hogy enyhítsenek a magyarországi események utáni első időben elfoglalt erőteljes álláspontjukon, amit egyesek közülük már sajnálnak (Vercors többek között Sartre-t említette).

Vercors szovjetunióbeli tartózkodása végén szovjet írók tekintélyes létszámú csoportjával találkozott a Szovjet Írószövetség titkárságán.

Ezen a találkozón az írók megegyeztek Vercors-al, hogy helyreállítják a kapcsolatokat a francia írókkal, szükség esetén akár még a magyar kérdésben is. Vercors elégedett volt azzal, hogy közölték vele, A. B. Csakovszkij a közeljövőben Magyarországra utazik, hogy kapcsolatot teremtsen a magyar írókkal. Vercors tudára adtuk, hogy A. B. Csakovszkij útjának eredményeitől függően – amelyekről tájékoztatni fogjuk –, vitatjuk majd meg a magyar írókkal való további kapcsolatok kérdését.<sup>82</sup> Vercors, egyes kijelentéseiből ítélve, továbbra is abban reménykedik, létrejön ez a találkozó Budapesten.

A rádióban Vercors a francia hallgatók számára kifejezte, hogy nagyon elégedett a szovjetunióbeli útjával, s többek között a következőket jegyezte meg az írókkal folytatott beszélgetései során: „Bizonyára most még korai, hogy megvonjuk ezeknek a megbeszéléseknek a mérlegét. Elég elmondani, hogy ezek a megbeszélések minden esetben nemcsak baráti jellegűek, hanem kivétel nélkül mindkét részről őszinték is voltak. Úgy vélem, hogy a szellemiek tekintetében már csak ez az egy tényező garantálja az országaink közötti kapcsolatok tartósságát a jövőben. Itt, Moszkvában egyszer sem hallottam dogmatikus jellegű kijelentéseket vagy egy-egy kérdés megvitatásának elutasítását, amit nekem egyesek Franciaországban jósoltak az elutazásom előtt. Éppen ellenkezőleg, megértettem, hogy ezek az események itt is felizgatták az embereket, és szükségessé vált egyes kérdések megválaszolása. Beszélgetőpartnereim másként válasszák ezeket a kérdésekre, mint a francia írók, de nemcsak őszinte figyelemmel hall-

<sup>81</sup> Vö. a 3. sz. irattal.

<sup>82</sup> Végül nem Csakovszkij, hanem a *Lityeraturmaja Gazeta* c. lap tudósítójaként, Jevgenyij Dolmatovszkij szovjet költő utazott Budapestre, ahol megpróbálta rávenni arra a közeletről demonstratív módon kivonuló népi írókat, hogy az alkotómunka megkezdésével ismerjék el az új hatalmat. Erre részletesen ld.: Babus Antal: i. m. 49–77. o.

gattak meg engem, hanem kérdéseikkel engem is arra készítettek, hogy őszintén feleljek nekik”.

Többszöri hivatalos kijelentéseiből és a VOKSZ munkatársaival folytatott beszélgetéseken tett kijelentéseiből ítélve Vercors elégedett maradt útjának eredményeivel. A Szovjetunióból azzal a meggyőződéssel utazott el, hogy szükség van a sokoldalú kulturális kapcsolatokra a Szovjetunióval, s azok reális lehetőségeket tartogatnak. Vercors többször kijelentette elutazása előtt, például a Szurikov Intézetben tett látogatása idején, hogy minden erőfeszítést megtesz annak érdekében, hogy szélesedjenek a Szovjetunió és Franciaország közötti kulturális kapcsolatok, és minden tőle telhetőt megtesz annak érdekében, hogy a francia közvélemény megismerkedjen az orosz klasszikus és szovjet kultúrával, például bemutatóra kerüljenek Franciaországban az orosz klasszikus és szovjet képzőművészetek, egy ilyen kiállítás megszervezését nagyon hasznosnak tartaná.

Meg kell jegyezni, hogy Vercors nem egy alkalommal nagyon élesen nyilatkozott a hivatalos francia körökről, amelyek ellenséges álláspontot képviselnek a Szovjetunióval való kapcsolatok fejlesztése terén, ami abban is kifejezésre jutott, hogy a moszkvai francia nagykövetség mellőzte Vercors-t: egyszer sem hívták meg a nagykövetségre, noha otthagyta a névjegykártyáját, a kiállítás megnyitóján a nagykövetség részéről csak egy nagykövetségi titkár volt jelen.

A VOKSZ Nyugat-Európai Osztályának vezetője:

V. Szvisztunov

5 – T. Sz.<sup>83</sup>

1 – SZKP KB-nak

1 – Szovjetunió Külügyminisztériuma – V. A. Zorin<sup>84</sup> elvtársnak

1 – Szovjetunió franciaországi nagykövetének – Sz. A. Vinogradov<sup>85</sup> elvtársnak

2 – Az ügyiratba

**5. Konsztantyin Szimonov szovjet író beszámolója az SZKP Központi Bizottságának 1957. december 29.–1958. január 26. közötti franciaországi alkotói kiküldetéséről, Vercors-ral és Sartre-ral folytatott beszélgetéseiről. Moszkva, 1958. február 5. Gépelt eredeti. RGANI, f. 5, op. 36, gy. 65, l. 10–26.**

SZKP Központi Bizottságának<sup>86</sup>

December 29-től január 26-ig kiküldetésben voltam Franciaországban, ahol a közös koprodukcióban készülő, Normandia–Nyeman című francia–szovjet film forgatókönyvén dolgoztam.

Nagykövetségünk (Vinogradov elvtárs) javasolta, hogy használjam ki franciaországi tartózkodásomat arra, hogy néhány francia íróval találkozzam. Vercors-ral és Sartre-ral jött létre ilyen találkozó. Több hosszas megbeszélést folytattam Aragonnal,

<sup>83</sup> A gépíró névének monogramja.

<sup>84</sup> Zorin, Valerian Alekszandrovcics (1902–1986) diplomata, 1947–1955, majd 1956–1965 között külügyminiszter-helyettes.

<sup>85</sup> Vinogradov, Szergej Alekszandrovcics (1907–1970) diplomata, 1953-tól 1965-ig a Szovjetunió franciaországi nagykövete.

<sup>86</sup> Az irat fejlécén a jobb sarokban pecsét látható: „Postai úton”, alatta az SZKP KB 1957. febr. 6-i érkeztető pecsétje.

voltam André Stilnél a L’Humanité-ben, az Írók Nemzeti Bizottságában pedig, az érkezésem apropóján szervezett fogadáson különféle irányzatokat képviselő francia irodalmárok meglehetősen széles körével beszéltem – Druontól és Govytól Sadoulig és Poznerig bezárólag. Azon kívül minden nap találkoztam a forgatókönyv társszerzőjével, Elsa Triolet-vel, és az egyik francia burzsoá filmforgatókönyv-íróval, Charles Spaakkal.

Szeretném összefoglalni azokat a tényeket és megfigyeléseket, amelyek ezen találkozók némelyikével kapcsolatosak.

A találkozó Vercors-ral az ő kezdeményezésére jött létre, miután a nagykövetségnek küldött levelében meghívott engem. A találkozóra menve szereztem tudomást Vercors legutóbbi könyvéről, amely egyfajta irodalmi deklarációja annak, hogy Vercors megszakítja együttműködését a kommunistákkal, és általában véve, befejezi aktív tevékenységét a haladó mozgalomban. Egyúttal Aragon arról informált, hogy Vercors, már könyve megjelentetése után, átadta a Les Lettres Françaises-nek új novellaciklusát, ami arról a tényről tanúskodik, hogy Vercors nem kívánja a végleges szakítást.

A Vercors-al folytatott találkozó megerősíti ezt a benyomást. Szándékosan nem szerettem volna különösebb érdeklődést tanúsítani legutóbbi könyve iránt, jobbnak véltem, hogy ő, ha úgy dönt, maga kezdjen el beszélni róla.<sup>87</sup> De azt mondanám, hogy ő szégyenlősen kitért azelől, hogy a könyvről beszéljen, és főként arra használta a találkozót, hogy különböző ürügyekkel aláhúzza a Szovjetunió iránti baráti viszonyát. Többször megemlékezett az útjairól és találkozásairól a szovjet emberekkel, hangsúlyozta, hogy a felesége komolyan tanul oroszul, megmutatta a korábban Moszkvában megjelent könyvét stb. Jellemző, hogy a találkozóra meghívta Yves Farge<sup>88</sup> özvegyét, aki a múlt évben a sajtóban erőteljesen visszavágott a renegát Hervé-nek<sup>89</sup> szovjetellenes megnyilvánulásai miatt, aki arról hazudozott, hogy azt a balesetet, amelyben Yves Farge meghalt nálunk Grúziában, talán direkt megszervezték. Farge özvegyén kívül Vercors meghívta Chabrol<sup>90</sup> kommunista író is. Megítélésem szerint mindkét meghívás azzal állt összefüggésben, hogy Vercors meg kívánta mutatni, hogy könyve ellenére nem akar olyan helyzetbe kerülni, amelyben teljesen elszigetelődik a kommunistáktól és a francia haladó köröktől. Vercorstól visszaúton Yves Farge özvegye, aki most a Francia Béketanács egyik vezetője, elmondta, hogy mi a véleménye Vercors könyvről: Vercors helytelenül tette, hogy kinyomtatta könyvét, mivel annak sok helyét aktívan felhasználta a reakciós sajtó a kommunistákkal és haladókkal szembeni küzdelmében. Ő (Farge) nem kommunista, nem mindenben ért egyet a kommunistákkal, és kötelességének érzi, hogy beszéljen ezekről a véleménykülönbségekről a kommunista barátainak, de éppen csak<sup>91</sup> nekik beszéljen róluk. Vercors másként tett, és megítélése

<sup>87</sup> Az alábbi, esszéket, visszaemlékezéseket, válogatott dokumentumokat és személyes iratokat is tartalmazó kötetről van szó: *Pour, prendre, congé ou le concours de Blois. Essai.* Albin Michel, 1957.

<sup>88</sup> Farge, Yves (1899–1953) francia újságíró, politikus, 1947-től haláláig a Francia Béketanács elnöke. 1953. márc. 31-én Tbiliszi közelében autóbalesetben vesztette életét.

<sup>89</sup> Hervé, Lucien (1910–2007) magyar származású (magyar nevén Elkán László) fotográfus, 1929-ben költözött Párizsba, 1933-tól a Francia Kommunista Párt tagja, ahonnan 1947-ben kizárták.

<sup>90</sup> Chabrol, Jean-Pierre (1925–2001) francia író, dramaturg, forgatókönyvíró.

<sup>91</sup> Aláhúzás géppel.

szerint helytelenül cselekedett. Azon kívül Vercors könyve maga, egyáltalán nem tetszik neki.

Ezt a véleményt azért hozom fel példaként, mert nyilvánvaló, hogy eléggé jellemzi azokat a haladó köröket, akikhez Farge özvegye tartozik.

A találkozó nyomán kialakult általános benyomásom: úgy gondolom, hogy Vercors beszélni szeretett volna a könyvről, de amikor odajutott, hogy beszéljen róla, meggondolta magát. Azt követően, hogy a Szovjetunióban járt, és ott kimért, de határozott ellenállásba ütközött a magyarországi eseményekre vonatkozó nézeteit tekintve, önimádó felindultságának dagályában igyekezett megírni a könyvét arról, hogy megszakítja az együttműködést a francia kommunistákkal. De mintha saját maga előtt nem indokolta volna a könyv megjelentetésének motívumait, nekem úgy tűnt, hogy most nincs mély igazságérzete. Ellenkezőleg, a könyv megjelenése után magányos és zavart, a jobboldali körök hatványozott cinizmussal tárták szét előtte ölelő karjaikat, de elébük menni a jobbvégre nem szeretne (legalábbis most).<sup>92</sup> A kommunisták ugyanakkor, akik visszavágtak neki a könyve miatt, nem csapták be előtte az ajtót, hogy még visszatérhessen az általa korábban elfoglalt álláspontra. Köztes társadalmi bázisa, amelyre komolyan támaszkodhatna, neki, mint ahogy másoknak sem, akik ebbe az értelmiségi körbe és típusba tartoznak, nincs, és a jelenlegi két szék közötti helyzetet<sup>93</sup> maga is önkéntelenül időlegesnek és bizonytalannak érzi. Ebből ered a zavartsága, a bizonytalansága, s az a törekvése, hogy mindazok után, amit csinált, elkerülje a végleges szakítást. Ezt demonstrálta is, amikor velem találkozott. Aragon, akivel kétszer beszéltem erről a témáról, úgy véli, hogy figyelembe véve Vercors múltját, amelynek legszebb lapjai a fasizmussal szembeni ellenállással köthetők össze, Vercors nem elveszett, és a megfelelő odahatásra ismét balra tarthat. Személyes benyomásaim alapján ez a vélemény figyelmet érdemlő. Vercors mindig is burzsoá író volt, és az is marad, és úgy vélem, hogy új ingadozásait nem kell, hogy különösebb figyelemben részesítse sajtónk, az csak felfújná Vercors és könyve jelentőségét.<sup>94</sup> Irodalmi köreinkben egy időben feltűnően sokat bajlódtak vele felnagyítva mind nézetei balosságát, mind a francia irodalomban elfoglalt helyét. Minél kevesebb jelentőséget tulajdonítunk könyvének, és minél kevesebb figyelmet szentelünk alakjának, nem szakítva vele, de nem is tulajdonítva neki különösebb figyelmet,<sup>95</sup> annál több esélyünk lesz arra, hogy segíthessünk francia barátainknak abban, hogy visszatérítsék Vercors-t a korlátozott, de időnként hasznos együttműködés korábbi platformjára, amelyre képes ez a burzsoá értelmiségi.

Két találkozó volt Sartre-ral. A nagykövettel való egyeztetés alapján egy értesítést küldtem neki, hogy a három találkozó után, amelyekre moszkvai látogatása idején került sor, Párizsban tartózkodva, ismét szeretném viszontlátni. Már másnap felhívott és javasolta, hogy találkozzunk. A találkozó alátámasztotta Vinogradov elvtárs előzetes várakozásainak helyességét: Sartre az utóbbi időben ürügyet keres arra, hogy kapcsolatba lépjen velünk.

A Sartre-ral folytatott beszélgetés számomra váratlanul azzal kezdődött, hogy maga kezdte részletesen és keményen kritizálni Dugyincev<sup>96</sup> *Nem csak kenyéren él az*

<sup>92</sup> A bekezdés második, harmadik és negyedik mondata a bal lapszélen kézírással kijelölve.

<sup>93</sup> Aláhúzás kézírással.

<sup>94</sup> Aláhúzás kézírással.

<sup>95</sup> Aláhúzás kézírással.

<sup>96</sup> Dugyincev, Vlagyimir Dmitrijevic (1918–1998) író, 1956-ban látott napvilágot *Nem csak kenyéren él az ember* c. regénye, amely nagy botrányt kavart a Szovjetunióban.

*ember című regényét.*<sup>97</sup> Még ha feltételezzük is, hogy Sartre direkt azért nyomatékossította a Dugyincev regényével szembeni ellenérzését, mert a maga szempontjából hasznosnak vélte, hogy ezzel kezdje a beszélgetést, általában véve a könyvről alkotott negatív véleménye a lényegét tekintve őszintének, motívumait tekintve pedig figyelemre méltónak tűnt számomra.

Sartre kijelentette, hogy a regény véleménye szerint ügyetlenül és egyenetlenül van megírva, de nem ez a legfontosabb. A főhős találmányáért folytatott magányos küzdelmének patetikus ábrázolása a modern technikai feltételek szintjén általában, s a szocialista rendszer keretein belül különösen butának tűnik számára. A szocialista eszméket naiv keresztény eszmék váltják fel a regényben, a feltalálók alakjai pedig anakronisztikusak. De szerinte ez szintén nem annyira fontos. Ő, mint a Szovjetunió barátja (Sartre a beszélgetés folyamán kétszer is nyomatékosan megismételte ezt a kitételt) szerint a regény legfőbb hibája, hogy ha hiszünk a regénynek, és abban, ahogy ábrázolja a szovjet társadalmat különböző szinteken vezető embereket, akkor csak a teljes csüggedés marad, és már nem hiszünk annak lehetőségében, hogy ez a társadalom képes előrehaladni és fejlődni. Elhinni, hogy ezek az emberek olyanok, mint amilyenek a regény mutatja őket, azt jelenti, hogy elvesztjük a jövőbe vetett hitünket, mert az ilyen emberek nem tudják irányítani a szocializmus építményét, más típusú vezetők viszont nincsenek a regényben. Sartre szerint ez ellentmond az általa megismert tényeknek, és továbbra is inkább a szovjet társadalom erejéről és lehetőségeiről kialakult saját felfogásának hisz, és nem annak a felfogásnak, amely a regény elolvasása után alakul ki.

Nem titkolom, hogy számomra, mint a Novij Mir szerkesztője számára, nem volt túl ínyemre való mindezt Sartre szájából hallani, majd azt válaszolni neki, hogy ebben az esetben, alapjában véve igaza van.

Természetesen Sartre, ahogy ezt a magyarországi események megmutatták, finoman szólva, messze nem viselkedett mindig úgy, mint a Szovjetunió barátja, és teljesen valószínű, hogy nem mindig fog a barátunkként viselkedni, de kijelentései a *Nem csak kenyéren él az ember* című regény kapcsán számomra éppen emiatt tűnnek fontosnak. Úgy gondolom, hogy ezek jellemzők a baloldali burzsoá értelmiség azon köreire, amelyek általában felénk húznak, de szimpátiájuk nem szilárd, ha erőnk szemléletesen mutatkozik meg, vagy bármilyen bizonyosságot nyernek valós vagy vélt gyengeségeinkről, az nagyon gyorsan befolyásolja, és ide-oda lengeti őket. Sartre álláspontja az volt, hogy nem kedveli a regényt, de egészen valószínű, hogy ebből a körből sokan mások csalódtak a szovjet társadalom erejében, amiatt, ahogy a regény ábrázolja ezt a társadalmat. Hozzáteszem, hogy a beszélgetés ezen része váratlan, de annál tanulságosabb volt számomra, arra emlékeztetett, hogy felelünk azért, amit írunk és kiadunk.

A beszélgetés második részében Sartre az Európai Kulturális Társaság előző (amin részt vett) és 1958 szeptemberében soron következő velencei találkozójáról szólt. Arról beszélt, hogy szerinte a soron következő találkozón éles küzdelem lángol majd fel annak kérdése körül, hogy mennyire esnek egybe és mennyire ellentétesek a kultúra és politika érdekei, milyen helyet foglal el az író társadalomban, illetve milyen a viszonya a kormányhoz és az államhoz. Kiemelve, hogy milyen éles vitára lehet számítani, Sartre azon a véleményen volt, hogy a szovjet delegátusoknak nincs miért visszautasítani ezt a vitát vagy félni az élességtől, el kell menniük és verekedniük

<sup>97</sup> Aláhúzás kézírással.



kell, és a maguk részéről minél éleesebben vetik fel az összes kérdést, annál többet nyernek vele. Korábbi megfigyelései szerint a különféle korábbi nemzetközi találkozók folyamán az a tendencia, hogy a szovjet kultúra egyes jeles képviselői igyekeztek kisimítani az éles ráncokat és megkerülni a nézeteltéréseket a burzsoá kultúra jeles képviselőivel folytatott beszélgetéseikben, negatív eredményre vezetett, nem hittek nekik, nem tisztelték eléggé a szavukat. Sartre szerint a kultúra és politika közötti kapcsolatok, illetve a kultúra képviselőinek az államhoz és a kormányhoz való viszonyának kérdése nem fogalmazható meg általános formulákban, vagy ezek a formulák semmit nem fognak jelenteni. Ha egy szocialista ország jeles kulturális képviselői, a saját nézeteikből és meggyőződésükből kiindulva kötelességüknek érzik, hogy minden körülmények között támogassák a politikát és a szocialista kormányuk tekintélyét, és ha ezt nyíltan és egyenesen kijelentik, akkor nem biztos, hogy elfogadják a nézőpontjukat, de azt tisztelni kell. Ha ők, ugyanebből az álláspontból kiindulva szükségesnek ítélik, hogy a burzsoá országok jeles kulturális képviselői kritikálják a burzsoá kormányok cselekedeteit, és ne ezen kormányok támogatásában, hanem kritikájában lássák kötelességüket, akkor ilyen éles kérdésfeltevés esetén ez a követelés dühöt válthat ki, de a logikáját nehéz lesz cáfolni. Ha ők, megkerülve az ilyen világos kérdésfelvetést, a nemzetközi találkozókön általános érvényű formulákat fognak keresni, amelyek talán valamiféle „középutas” elveket határozhatnak meg a burzsoá és szocialista országok jeles kulturális képviselői tevékenysége számára, akkor ezek a ködös formulák nem fognak hozzájárulni a tisztánlátáshoz, az álláspontok tisztázatlansága pedig csak árthat a szocialista országok kulturális képviselőinek, és csökkentheti a burzsoá kultúra képviselői részéről irányukban megnyilvánuló tiszteletet.

Ismét visszatérve a soron következő szeptemberi velencei találkozó kérdéséhez, Sartre érezhetően igyekezett aláhúzni, hogy álláspontja egy olyan emberé, aki jó tanácsokat ad és sikereket kíván a szovjet delegátusok majdani beszédeihez.

Elég hosszú volt a témáról folytatott beszélgetés, de az általános következtetés, amelyet levontam belőle, a következő: számomra nem tűnik provokatívnak Sartre részéről, hogy éles vitára hív fel a küszöbönálló párbeszéd során. Fordítva, úgy ítélem meg, hogy őszintén nyilatkozott, s hogy személyesen rá, mint emberre és íróra különösen komolyan hatott az az erő, állhatatosság, határozottság és nyíltság, amelyet országunk mutatott a legbonyolultabb helyzetekben. Ez hatással van rá, rabul ejti őt, mint személyiséget, és már ennek a tapasztalatnak a birtokában gyengének és nem eléggé határozottnak tartja kulturális képviselőink egyes megnyilvánulásait a nemrégiben tartott különféle fórumokon. Ismétlem, úgy gondolom, hogy ez az őszinte véleménye. Ugyanakkor meg vagyok győződve arról, hogy ilyen kitartóan beszélve a soron következő velencei találkozóról, Sartre a saját személyes céljaira is ki akarja használni ezt a találkozót. Először is, ez a találkozó, mindazok után, amit a magyarországi események idején írt, lehetőséget nyújt számára, hogy szélesebb körben helyreállítsa társadalmi kapcsolatait a szovjet kultúra képviselőivel, számára elfogadható és kényelmes körülmények között. Másodsor, nem áll távol tőle, hogy előre a jó szándékú tanácsadó szerepét ruházza magára, és kedvező körülmények között, valamilyen ürüggyel eljuttassa ezt a szerepet a soron következő találkozón a szocialista országok képviselőivel szemben is, ezzel a maga számára kedvező módon helyreállítva a magyarországi események idején általa lerombolt kapcsolatokat.

A magyarországi eseményeket közvetlenül érintő beszélgetés a második találkozó idején zajlott, amire Sartre tett javaslatot az első négyórás beszélgetést követően. Ez a beszélgetés szintén körülbelül négy órán át tartott. Azt mondtam Sartre-nak, hogy

mindent vagy majdnem mindent olvastam, amit egy éve írt a magyarországi események idején. Erre azt felelte, hogy igen, akkor valóban sok cikket írt, de nemrég, amikor a magyarországi események évfordulóján egy sor hírlap és heti-, illetve havilap felkérte, hogy írjon cikket, mindegyiket kategorikusan visszautasította, mivel a magyarországi események nem jelentenek olyan dátumot, amelyet önző egyéni érdekből ünnepelni lehetne, vagy tivornyát kellene szervezni annak kapcsán.

Röviden kifejtettem neki álláspontunkat a magyarországi eseményekről, hozzáfűzve, hogy személyesen úgy gondolom, hogy ha mi, a szocialista tábor nem az erőnket, hanem a gyengeségünket, nem a keménységünket, hanem zavarodottságunkat demonstráltuk volna az amerikai imperialistáknak, akkor mi most nem ülnénk és beszélgetnénk vele, Sartre-tal erről a témáról, mert már régen az amerikaiak által kirobbantott harmadik világháború zajlana. Sartre nem mondott ellent. Akkor hozzáfűztem, hogy bár a magyarországi események kétségtelenül tragédiát jelentenek, de megítélésünk szerint ennek a tragédiának megvannak a szervezői. Nem szabad elvitatni az amerikai imperializmustól azt, hogy abban a bonyolult helyzetben, amikor az egykori hibák kijavítása zajlott, helyesen rátapintott Magyarországra, mint az adott konkrét pillanatban az egész szocialista tábor viszonylag leggyengébb láncszemére, és csapást mért erre a láncszemre, Magyarországon belül kihasználva mindent, ami segíthetett ennek a csapásnak a sikerében. Sok vitát olvastam azzal kapcsolatban, hogy a magyarországi események mely szakaszában és milyen mértékben vettek részt a nyíltan reakciós elemek, de meg szeretném kérdezni őt, Sartre-t, hogy kételkedik-e abban akár csak egy percig is, hogy siker esetén az amerikai imperialisták a politika kormánykezekét jobbra forgatták volna, egészen az ütközőig, a szélsőséges reakcióig, a nyílt vagy félig burkolt fasizmusig? Azt válaszolta, hogy nem, nem kételkedik ebben. Akkor azt kérdeztem tőle, hogy a szocialista tábor, bármely körülmények közt, hogyan engedhetne volna meg ezt, mivel ezt megengedve nemcsak a magyarországi szocialista rendszert gyilkolta volna meg, hanem az első lépést tette volna meg az öngyilkosság felé? Erre válaszul Sartre elhalkulva azt mondta, hogy ő elvileg egyet tud érteni a kérdés ilyen felvetésével, és ahogy most ő gondolja, a szocializmus nagy korszakos érdekei szempontjából a szovjet beavatkozás a magyarországi ügyekbe, nyilvánvalóan történelmileg igazoltnak tűnik.

Ezt mondva, itt gondosan aláhúzta, hogy általános és közvetlen formában egyetért ezzel a nézőponttal, de őt továbbra sem elégíti ki az a kitérő válasz, amit annak idején levelükre reagálva a szovjet írók adtak, akik úgy kezelték őket akkor, mint a gyerekeket, s nem vették elég komolyan őket. Erre azt válaszoltam, hogy magam is részese voltam a válasz megfogalmazásának, nem sajnálom, de ami a szerencsésebb, általánosabb és egyenesebb formulákat illeti, azok nem rögtön és nem minden írónak jutnak eszébe. Nyilvánvalóan neki magának is ez idő alatt némiképp más megfogalmazások üledtek le, mint azok, amelyeket a francia írók a szovjet írókhoz címzett levelükben használtak egy év és valahány hónappal ezelőtt.

A beszélgetésnek ez a része nagyon éles formában zajlott, de végül Sartre szükségesnek vélte még egyszer aláhúzni, hogy a szocializmus általános történelmi érdekei szempontjából megérti a Szovjetunió álláspontját a magyarországi események idején. Úgy gondolom, hogy ez a formula nem csupán a beszélgetés folyamán, hanem már korábban, a találkozó előtt megfogalmazódott benne, a magyarországi események számára most elfogadható értékeléseként a szovjet emberekkel folytatott beszélgetések során.

A továbbiakban azt mondtam Sartre-nak, hogy minden valószínűség szerint jövő ősszel nálunk, Közép-Ázsiában kerül megrendezésre az ázsiai és afrikai országok íróinak második konferenciája, és valószínűleg érdemes lenne részt vennie rajta megfigyelőként.

Azért tettem fel ezt a kérdést, hogy semmire sem kötelezve magamat, tisztázzam Sartre viszonyát egy újabb szovjetunióbeli útjának lehetőségéhez.

Nyíltan és lényegre törően válaszolt erre a kérdésre: ismét szeretne a Szovjetunióba utazni, örülne egy ilyen lehetőségnek, és őt személyesen<sup>98</sup> nem ejtené zavarba egy ilyen út, legalább is most, de, és ezt egészen egyenesen szeretné megmondani nekem, ő egy meghatározott és meglehetősen széles burzsoá réteghez kötődő ember, és mint író bizonyos befolyása van rá, amit nem szeretne elveszteni. Baráti érzelmekkel, ugyanakkor a saját értékrendjével, kételyeivel és vitára készen utazna a Szovjetunióba, becsülettel kelne útra, de az a közeg, amelyhez kötődik, a mostani körülmények között rögtön igyekezne kompromittálni az útját, őt pedig a saját nézeteit is elutasító emberként beállítani. Úgy véli, az útja előtt, és lehetséges, hogy más írók szovjetunióbeli útja előtt is szükség lenne arra, hogy egy előzetes baráti találkozót szervezzenek néhány nyugati és szovjet író részvételével, mondjuk Varsóban vagy Prágában, és ott megvitatni azt a kérdést, hogy milyen kapcsolatban áll egymással a politika és a kultúra, illetve hogyan viszonyul az író államhoz és a kormányhoz a szocialista és burzsoá országokban. Véleménye szerint egy ilyen találkozó teremtené meg széles körben a további utazások lehetőségét a Szovjetunióba.

Erre azt feleltem neki, hogy amikor elutaztam Moszkvából, még nem gondoltam, hogy találkozni fogok vele, ennek gondolata csak itt, Párizsban született meg, ezért az, amit mondani fogok neki, szigorúan csakis az én magánvéleményem, amit korábban még semelyik elvtársamnak nem mondtam el az Írószövetségben. Én személyesen úgy gondolom, hogy nekünk, szovjet íróknak nincs okunk arra, hogy nyugati írókkal találkozzassunk valamilyen, előre meghatározott külön menetrend szerint. Egyszerűen csak találkozhatunk és beszélhetünk minden bennünket kölcsönösen érdeklő kérdésről, azokról is, amelyekről ő szeretne, és amelyek őt érdeklik, találkozhatunk hatan és nyolcan is, úgy, ahogy most ketten találkoztunk egymással. Azt is gondolom, hogy a nyugati írókkal speciális találkozót szervezni valahol félúton, Varsóban vagy Prágában, aligha elfogadható számunkra, ez valamilyen előzetes feltételhez hasonlítana, erre pedig nem látunk okot.

Ugyanakkor úgy gondolom, hogy ha néhány szovjet és nyugati író néhány napra találkozni és beszélgetni szeretne egymással, akkor valóban nem kell ezt Moszkvában vagy Párizsban tenniük. Hamarosan megnyílik a brüsszeli kiállítás, amelynek ideje alatt nyilván sok nyugati és szovjet író odautazik majd. Ha azelőtt ezt előre leleveleznénk és ugyanabban az időben jönnénk össze Brüsszelben, akkor könnyen össze lehetne egyeztetni a viláckiállítást néhány találkozóval az írók dolgaiban.

Sartre azt mondta, hogy ez a változat tűnik a legalkalmasabbnak számára, és ő személyesen készen áll erre, illetve kész kapcsolatba lépni még két-három íróval, akiknek személyét most vagy később tudjuk egyeztetni.

Megismételtem, hogy csak a személyes véleményemet mondtam el, és abban állapodtunk meg, hogy megvitatjuk ezt az elvtársainkkal az Írószövetségben, és én, vagy valaki közülük másfél hónapon belül ír neki, hogy lehetséges-e egy ilyen találkozó Brüsszelben.

---

<sup>98</sup> Aláhúzás géppel.

A beszélgetés utolsó részében Sartre ismét visszatért a magyarországi eseményekre. Egy francia filozófust említve azt mondta: ez az ember velem ellentétben mindig elég közömbös volt a Szovjetunió iránt. Viszont a magyarországi események idején jóval nyugodtabban reagált azokra, mint én. Én nagyon dühös voltam az események miatt, éppen azért, mert a Szovjetunió barátja voltam és az is maradok. Most, fűzte hozzá Sartre, sok új burzsoá barátjuk bolygóként tűnt fel Franciaországban, de többségük nem érdemel különösebb bizalmat, nem annyira az önök sikerének örülnek, mint inkább annak, hogy önök kárt okoztak az amerikaiaknak. Ne számítsanak rájuk különösebben, barátságuk mértéke teljes egészében a szituációtól függ, és attól, hogy mennyire tudják önök megtartani vagy elveszteni az amerikaiakkal szembeni előnyüket.

Mindezt elmondva Sartre igyekezett aláhúzni, hogy személyesen számára a bolygók megjelenése semmilyen szerepet nem játszik a Szovjetunió iránti szimpátiájában, mivel a szocializmus országa iránti szimpátiája a szocializmus győzelmébe vetett hitével függ össze.

Ez az utóbbi szóvirág nem tűnt őszintének számomra, csak a szép szavak kedvéért mondta el. Valójában az egész beszélgetés folyamán teljesen az ellenkezőjét éreztem, az utóbbi időben éppen tudományunk, és általában véve államunk ereje volt a legnagyobb hatással Sartre-ra, ezek ösztönözték arra, hogy ismét keresse a barátságunkat.

A beszélgetés végén Sartre a jelenlegi francia ifjúságról beszélt, és azt mondta, hogy jelentős részükre jellemző, hogy már nem érzi magát felelősnek országa sorsának jövője iránt. Ehhez a francia politikának az amerikai diktátummal szembeni, immár hagyományos alárendeltsége vezetett, és az a széles körben elterjedt nézet, hogy Franciaország sorsát most nem Párizsban, hanem Washingtonban és Moszkvában döntik el. Sartre sokáig és keserűen beszélt erről a témáról, miközben – szerintem őszinte – Amerika-ellenes érzelmei nyilvánultak meg, amelyek általában véve nagyon megerősödtek Franciaországban az utóbbi időben.

Ezzel a beszélgetéssel kapcsolatban úgy tűnik, hogy hasznos lenne számunkra, ha valamilyen összefüggésben politikai lépéseink során kifordítva használnánk ezt a formulát, vagyis hogy nem támasztottunk és nem támasztunk igényt arra, amire az Egyesült Államok. Az USA azt követeli, hogy az összes ország sorsáról Washingtonban döntsenek, de mi nem követeljük, hogy Moszkvában döntsenek róluk, és az egyetlen kívánságunk Franciaország kapcsán az, hogy Franciaország sorsáról Párizsban döntsenek, de valóban Párizsban és ne Washingtonban.

Az általános benyomás a Sartre-ral való találkozóról. Nagyon szeretné, ha helyreállnának a jó kapcsolatai velünk, és a legkényelmesebb és legkevésbé fájdalmas lehetőségeket keresi erre. Az országunk iránti tisztelet és érdeklődés valódi érzelmei mellett, Sartre-ra az is hatással van, hogy bár most is, mint ahogy a korábbiakban, jó a nemzetközi renoméja, de népszerűségének csillaga már letűnt. Népszerűségét a reakciós tábor nem fogja hiába támogatni, és meg fogja vele fizettetni úgy, hogy őszintén át kell majd állnia a reakciós táborba. Sartre nem fog belemenni ebbe. Ahhoz, hogy őt, mint írókat ismét pártfogásukba vegyék a társadalom haladó körei, vissza kell vonnia és feledtetnie kell számos állásfoglalást, amit a múlt év során tett. Egyelőre kivár, meghúzza magát, és keresi az utat, mit tegyen most, hogy önbecsülése és életműve a legkisebb kárt szenvedje el. Az ebbe az irányba tett első próbálkozások gyanánt fontosak voltak számára a velem folytatott beszélgetések.

Úgy vélem, hasznos lenne egy írótalálkozó a brüsszeli nemzetközi kiállítás idején. Szerintem, ha létrejönne, lehetőség nyílna számunkra arra, hogy semmiről le nem mondva, valamilyen mértékben ismét a magunk oldalára állítsuk a baloldali burzsoá irányzat egyes jeles képviselőit, olyanokat, mint Sartre. [...] <sup>99</sup>

1958. február 5.

K. Szimonov

### Rövidítések jegyzéke

DISZ	= Dolgozó Ifjúság Szövetsége
FKP	= Francia Kommunista Párt
GARF	= Goszudarsztvennij arhiv Rosszjiszkoj Federacii (Orosz Föderáció Állami Levéltára)
KB	= Központi Bizottság
MTA	= Magyar Tudományos Akadémia
RGANI	= Rosszjiszkoj goszudarsztvennij arhiv novejszej isztorii (Orosz Állami Legújabbkori Történelmi Levéltár)
RGALI	= Rosszjiszkoj goszudarsztvennij arhiv lityeraturi i iszkusstva (Orosz Állami Irodalmi és Művészeti Levéltár)
SZKP	= Szovjetunió Kommunista Pártja
VOKSZ	= Vszjeszozuznoje obscsesztvo kulturnih szvjazej sz zagranycej (Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Szövetségi Társasága)
c.	= című
f.	= fond
gy.	= gyelo (ügyirat, akta)
l.	= liszt (lap, oldal)
o.	= oldal
ob.	= oborot (hátlap)
op.	= opisz (állag raktári jegyzéke)
sz.	= szám

<sup>99</sup> A következő öt oldalon Szimonov a Louis Aragonnal folytatott beszélgetéseinek elhangzottakat ismerteti, döntően Borisz Paszternak *Doktor Zsivago* c. regényéről. Nem közöljük.